

magyar

műhely

187

TARTALOM

Haklik Norbert: század béke után	1	■	
Tchello d'Barros vizuális versei	2		
Magén István: Emberhalászat	6		Magén István: Az időből. Kállay Kotász Zoltán
Horváth Éva: Versek	15		novellái 54
EKSZPANZIÓ 30+1			
Németh Péter Mikola versei	19	MMG	
G. Komoróczy Emőke: Avantgárd kontinuitás a 20. században	20		Mányoki Endre: „Inkarnáció ezüstben”.
Bohár András: Én, Te, Az	24		Bartus Ferenc kiállítás 58
Ladik Katalin – Németh Péter Mikola: Hvar déja vu	26		Szula Zsuzsanna: Szövegesek. László Bandy
Ladik Katalin versei	30		kiállítása 61
Németh Péter Mikola: Átlényegít	33		Nagy Zopán: Ölelés. Az Art Camp
Németh Péter Mikola: A kettősségben-lét szindrómája	36		- XXVIII. Művészeti Szimpózium kiállítása 63
Papp Tibor: Megnyitó szavak a PIM-ben	40		Marton László: Fragmentumok tükröződése.
Kabdebó Lóránt: A világ labirintusában	42		Fenyvesi Ottó kiállítása 66
Szokolczay Lajos: Éposz Kassák maszkjában	46		
Szombathy Bálint: „A művészet ott van, ahol a művész tartózkodik”	49	■	
Striker Sándor: Avantgárd kontinuitás a 20. században	51		Híreink 68
			Munkatársaink 69

Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap, a Nemzeti Együttműködési Alap, a Miniszterelnökség, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő és a FENYŐ-KHT KFT. támogatásával

HAKLIK NORBERT

század béke után

*régi di
csőségünk
késel.*

*megettette, amit
meg.*

TCHELLO D'BARROS vizuális versei

Másolatforrás

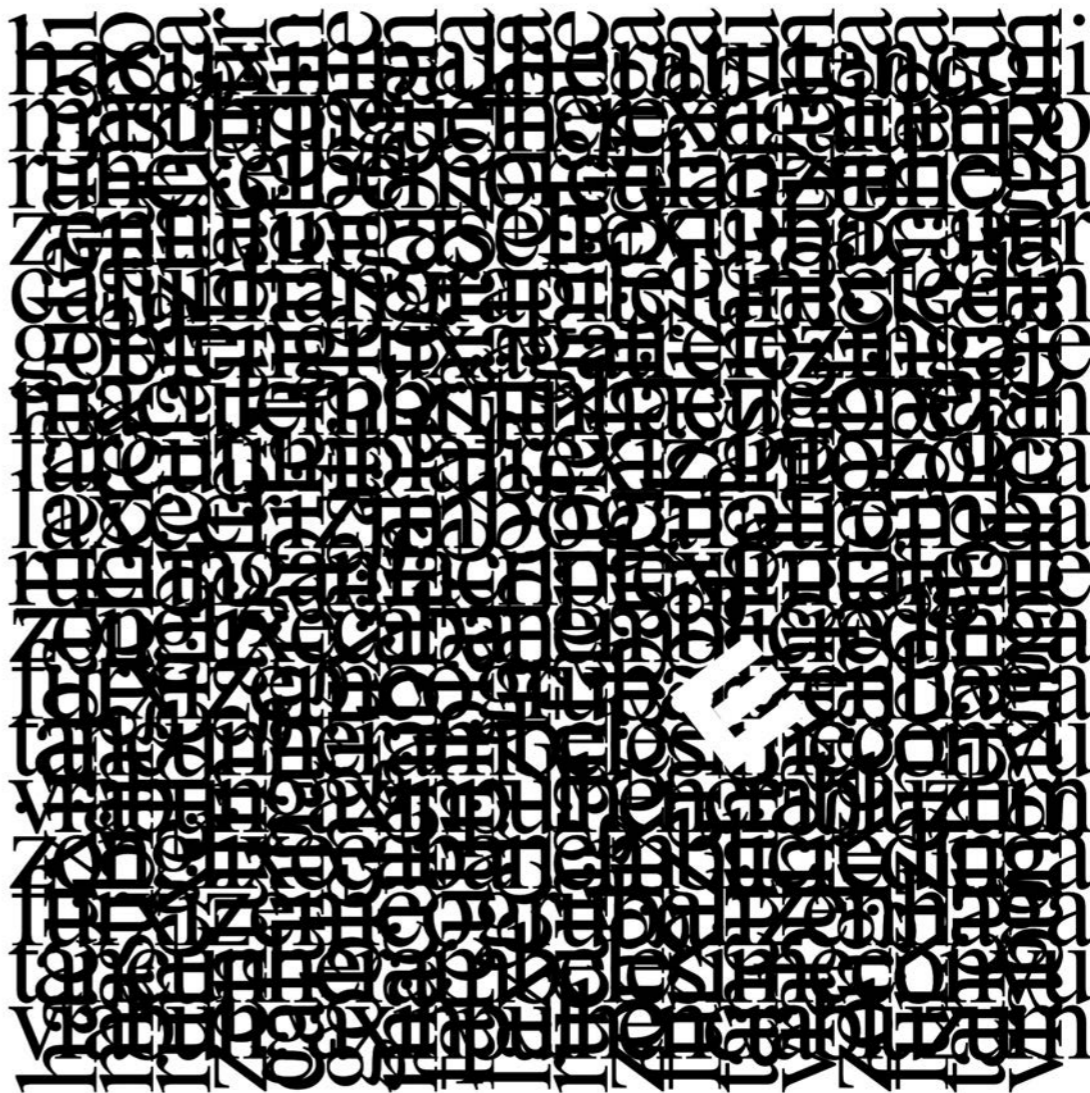

USA Brazília

ເສຍງສະຫວ່າງ 燈光
 തെളിപ്പിച്ചു രേഖിനി ປຸຂຸຮື
 kuunikira
 روشنائي осветление
 ມຸກາສ ມີສີ ອລຄະເອດ
 l'éclairage iluminación إضاءة
 φωτισμού chiezda ທ ອຸ ບ ສ ອ
 തെളിപ്പിക്കുന്ന ທ ອ ຸ ບ ສ ອ
 הארה അලോകකരණം ಬೆಳಕು
 işıqlandırma ງາບຽາຕງຽບ ukukhanyisa
 ലിംഗ് beleuchtung പ്രജ്ഞ
 sedendum 照明 lumigado
 illuminazione lighting 조명
 ແລິງ apsvietimas
 жарык ብርሃን
 بھ

Belső illumináció

Számkivetés

MAGÉN ISTVÁN

Emberhalászat

A Szamos-part hínárjában, mely fanyar színeivel öntötte el a nádist, most, mikor nézni kellett, mikor milyen kavics magyarázza a történelmet, láttam, hogy a mélyben, hogyan pusztul el az inda, a kő, és a zöld sás. Megfigyeltem, hogy mi lakozik a dolgoknak ebben a lakrészében. Ott, ahol a szigorú szabályok élnek.

A halak kiugráltak a vízből. A halászok azt állították, hogy a halak emberi nagyüzemmé fejlesztik a folyót. Teszik ezt a pusztuló testek bűzében, amelyeket ők húztak le a mélybe. Mindegyikük tudja, hogy mit akar, és hogyan. Egyszerre, összehangoltan, csapatban halásznak az emberekre. A halak feljönnek a mélyből, hogy emberekre halászhassanak.

Másképpen nézve a dolgokat, megbékélve az időjárással, a naplementével és a szárított halcsalival felszerelt horgászokkal, ezek a pucér halak: a harcsák, a csukák, a pontyok, a kárászok és a többiek, kiugranak a vízből, megragadják és lerántják az embereket. A víz alatt nyársra húzzák őket, megsütik, megpaprikázzák, aztán meg azt kiabálják, hogy végre eljött az ebédidő. Félholtan, borsosan meg paprikásan halászlét főznek a halászból. Azokat eszik meg, akik korábban horgászokkésségeikkel meg hálóikkal kihalászták őket.

Sokat sétáltam a Szamos partján. Kicsi, hideg, körkörös képek úszkáltak a vízen. Egy obsitos ólomkatona feküdt a fenékre lesüllyedve. Talán most szabadult a Hadik huszároktól. Mit csinált? Csapkodott? Ütött? Szétvágott valakit? Vagy csak harcolt és ölt, és belenézett az előtte tátongó fekete lyukba, a halálba? És aztán hetykén, jókedvűen felnevetett? Nem tudhatom. Az ő nyakát nyiszálták el. Az ő szívét. Az ő hasát lyukasztották át. Az ő lábát szakították le. A háború így válik politikai bűnözéssé.

A halaknak sikerült társaik megmentéséhez anyagi segítséget szerezniük. A létezés teljes hiábavalóságának bebizonyítására elegendő volt egy vascső, mellyel a kifogott halakat fejbe vágják. Aki túléli ezt az ítéletet, az ezután másképpen aposztrofálja halságát. Komolyan és mérhetően válik hallá. Az egész nem egyéb, mint egy statisztikai adat. Azt kérdezi, hogy mit vált meg az ember, vagy a hal a világból? Ez a sereg csűrűvé sűrűsödve, pusztá nyelvjátéknak minősülő káromkodásokkal sikernek nevez mindent, amit megöl és megeszik. Panaszai a vízbe süllyednek, meg a depresszió mocsarába, miközben szeneslapát méretű halak ugrálnak ki a vízből. Mintha valaki nézné őket fentről, és érezné, nemcsak a szemével, a véleményével is. És követné az eseményeket és a fejleményeket, melyeket az idő mélysegesen mély kútjából vödörben szoktak felhúzni, melyből kilötyög a víz, a H₂O, melynek nincs véleménye, sem fiókjai nincsenek, sem polcai, melyeken könyvek sorakoznak.

Szentül hittem, hogy bizonyos dolgok sokat érnek majd. Ez volt a véleményem, akár börtönbe zárnak, akár nem. Akár a halakkal együtt halmenetekbe kényszerítenek, akár nem. Esetleg úgy működtetik őket, mint egy használt télikabátot: lyukasan, félregombolva, álruhában a halál identitásával. Mintha egyetlen pillanatba sűrűsödne az élet, a nosztalgia, az elvágódás. Ez egy irányított, eszeveszett, kifogástalan profi munka. Profi öldöklés. Ilyenkor az embernek felragyog az arca. Józan kapitalizmust remélt, víz alattit, hangtalanul tatógó civilszervezeteket. Vízből kiugráló liberalizmust, melynek kérdéseket lehet feltenni. Óriásplakátokat, melyek szarrá gyúrnak az ideológiákat.

Nemes szándékaim voltak a halakat illetően. Azt próbáltam elhíttetni, elsősorban önmagammal, hogy a játékszabályok dolgában képben vagyok. A kezemben volt az egér, az ujjam a billentyűkön, és mégis előfordult, hogy másokra klikkeltem. Ilyenkor úgynevezett alkotói válság keletkezett bennem, kisfiú lettem, jólféül meg szemtelen, meg olyan, aki bepiszkolja az arcát, a szemét, az ingét, és graffitiket firkál a házfalakra. Piszkosra barnult képét a nap felé fordítja, és játszik a Király utca egyik házának hideg udvarában. Képtelen betelni a ronda házak szépségével. Közben pedig mások, akik kihasználják fogékonyságát, szürkészöld szemét, mely mélyen az arcába ültetve figyel, miközben ő féllábon ugrál az aszfalton, ugyanúgy figyelik őt. Azok is emberek, fogadják a köszönését, és még a lichthofban is képben van a zsemleszínű kismacskák között, akiket azért rejtett oda, hogy ez a városféle utca, ez a kéménysereg, ez a levágott ujjú kéz, mint amilyen például a Gozsdu-udvar, meg a Török-patika, le ne szakadjon Magyarországról. Ne is tömörüljön, mintha agyagot döngetnének, és ne is szóljon sem gyengeségről, sem kiüresedett tájról, sem lángelmékről, akik könyveket nyomnak a gyerekek kezébe, hogy tanuljanak, aztán eltűnnek. Mosolyognak, mint a hullók. Megállnak és sorolják kalandjaikat. Elrévedeznek, közben pedig kritikákat gyakorolnak egymás felett, kihangsúlyozva, hogy a világnak ezen a pontján, ebben az országban és ebben a városban, ahol a pusztá jóindulatától függ minden, ahol egy írónak történetek jutnak az eszébe ahelyett, hogy ezeket a történeteket olyanok írják le, akik pontosan ismerik a fogalmakat, és nem az a céljuk, hogy leírják őket, hanem az, hogy használhatóvá tegyék, és ezért nem is írják le, nem is próbálják meg leírni. Mennyi kérdés merül fel ezzel kapcsolatban! És történik mindez magyar környezetben, pusztán jóindulatból, nyelvrojekek mellett, meg tükör előtt, ahol, akármilyen nyíltan is, de végül is leütik az embert, meztelenül, szótlannal, bizva abban az elképzelésében, hogy boldog és tehetséges, és egy darabban van. Pedig már feldarabolták, vagy elhelyezték egy novellában, ahol ítéleznek fölötte. Bizonyos feltételek között. Utalva arra, hogy Magyarország továbbra is agrárország, latifundium, érvénytelen átalakításokkal és fényvisszaverő képességgel, de kiváló szökési lehetőségekkel, melyekre alapozva meghívják az embert mondjuk Frankhonba, vagy máshová, melyet még nem kebeleztek be, vagy már bekebeleztek, és ezért már nem fognak újra bekebelezni.

Amikor lementem az étterembe, átvágtam egy folyosón, azután pedig a komor sikátorok következtek. Több napos keringés, megszámozott falak és oszlopok után mint egy eltévedt hangya, útbaigazítatlanul érkeztem meg a Király utcai ház pincéjébe, ahol fát vágott egy hajladozó öregasszony. Ő volt a nagymám. Mosolya elsiklott a fejszecsapások között. Gyertyával világítottam, abban a hitben, hogy mindent megkapok. Ásni kezdtem, és tudtam, hogy ott fogok éjszakázni, meg kiáltozni azoknak, akik a sorsomról döntenek. Mintha vacsorát tálalnék, úgy dobáltam félre a pince puha, dohos földjét. A nagyszüleim elásott ezüstjeit kerestem. Útmutató nélkül, már derékig a gödörben, ott, ahol 1944 áprilisában megjelölték.

Sehol semmi, nem értettem, mit jelent ez? Azt sem tudtam biztosan, hogy a fát vágó nagymamám önként jött-e ide, vagy csak ide tévedt, és a terror nyomasztó eszközeként küszködik a földdel. Valami szépség volt az alakjában, valami örökkévalóság tapadt hozzá. Talán csak a hirtelen beállt sötétség, és a hideg éjszakák miatt. Már kötésig álltam a földben, és a pince huzatos járataiban bolyongó nyögések meg sikolyok olyanok voltak, mint egy elakadt vérrög. Sötétek voltak, és kietlenek. Belenyúltam a zsebembe, elfogult arccal hulladékokat kerestem benne, apró tárgyakat, melyeknek megérintésekor elfog az öröm. Mostanában ez az öröm elmarad, pedig hajlítgatom ezeket a hulladékokat, mindenféle kedves dolgokat formálok belőlük. Ezek olyanok, mintha terroristák lennének. Mint a bombákat, hajigálják el apró, letöredezett darabkáikat.

Találtam egy szomszédot, akit egy kutya vezetett pórázon. Még soha nem találkoztam ilyennel, ma is megrettenek, ha felmerül előttem a kép. A saját környezetében kellene bemutatnom a kutyát, aki az értelem és a korszellem talaján állva tanítja a gazdáját. Azzal a gyűlölettel és keserűséggel, hogy tudom, hogy titkos útjaim egy nőhöz vezetnek, aki próféta és krónikás, és ezeken a titkos találkozókon kérdéseket fogalmaz meg számomra, és ezek a kérdések, mint a zuhanóbombázók, rám zuhannak korszerűtlenségükkel. Azt kérdezi, miért kapirgálok a számítógépen, és mit akarok a történelemtől? Ez a próféta azt állítja, hogy az ő méhe egy erőmű, mellyel az emberek nem tudnak bánni. Ez a nő egy bűnbak, akin a mindennapi kultúra összes viszontagsága látszik. Szép, magas alakjával kiélheti szokásait, még ha örültnék nézik, akkor is. Tipikusan kelet-európai, magyar, és itt arra gondolok természetesen, hogy nem tud meglenni anélkül, hogy másra ne hártson valami szerencsétlenséget. Szakadatlanul a maga precizitásával küzd, ami már nem egyszerűen szokás, hanem megbélyegzés.

A Szamos-parton hideg volt, különösen kora reggel, így március vége felé. Ilyenkor az emberek ebben a szellemen társalognak és sétálgatnak, általában szembefordulva a széllel, és háttal a napnak, összeráncolt homlokkal, keskenyre húzott szemöldökkel. Különösen a nők, akik idegen nyelveken nem is nagyon beszélgetnek, de azért ha végigtekintenek a saját homlokukon, a saját nyakukon meg a hátukon, láthatják, hogy nem sok mindent lehetne tőlük kérdezni, szóval abban a szellemen társalognak, ahogyan a pesti korzón szoktak. Felelet helyett mint egy szimfonikus zenekar karmestere, csak rántanak egyet a vállukon vagy a karjukon, megpendülnek, mint a húr, riszálnak a csípőjükön, moccannak a combjukon, feszebbre húzzák a vállpántjukat, a harisnyájukat, a dolgoknak azzal a jelentéktelenségével, hogy úgy sem történik semmi. Ezzel a tudománytalansággal mennek az események elébe.

Elhatároztam, hogy horgászni fogok. Osztrák botom volt, fenekező készséggel. Ezrek és tízezrek néztek a partról, ahogy belegabalyodok a zsinogba, mint egy tömlöcbe, és elszórakoztat a legyeknek meg a gilisztáknak a halálmenete a vízben, pedig abban a folyószakaszban önműködő csalit szoktak használni, ami egy ideig tétován úszik, lebeg, mint egy naiva egy színházi jelenetben. Felkapja hosszú szoknyáját, átbukdácsol egy sziklagörgetegen, egy kőtörmeléken, a sügérek magyarországi szálláshelyein, ahol aztán egymás után úsznak, és lassan megindulnak a képzettársítások, melyek hullószerűek. Ahogy félrebillentik a fejüket, krokodilokhoz hasonlítanak, átadják magukat az élményeknek, vagyis megeszik egymást. Egyetlen szóra sem voltak képesek reagálni úgy, hogy megbeszéljék a dolgot. Ezek azok, akik halaknak születtek, dermesztő folyami cápáknak, három sor fűrészfoggal. Az öregek rendjének tagjai, soha nem élt

óriások, akik taxival érkeznek a helyszínre, és mi iszkolunk kifelé, és csapkodunk a karjainkkal, és nem tudjuk, mi következik. Az egész Szamos egy köztársaság, a vízen átsüt a reggeli nap, a taxisofőr rendes, nem érdekli ki vagyok, honnan jövök. Észreveszi, hogy az utasa egy különleges specifikum. Emberevő, de kifizeti a számlát, és ha nem tiltakozik. Válogatás nélkül viszonzza kezének integető mozdulatait.

Azért születünk, hogy megegyenek minket. Az ember ravasz és alattomos horgaival hetvenkedik az utcán, inzultálja a vele szemben jövőket, és az arcán az irigység, mellyel megpróbálja halálra ítélni a másikat, egymást, mindenkit, hogy azután megegyék szemrehányás nélkül. Felvilágosult gondolkodók, művészek és tudósok, olyanok például, akik csokorba szedik a szavakat, és egészen más a munkamódszerük, mint amilyeneket eddig megismertünk, és azt mondják könnyű mámorban, és berúgva a felbomló hús szagától, hogy ennek így kellett történnie.

De mit is kezdenének bármivel? Bármilyen szemrehányással, vagy például azzal, amikor az emberek a helyükről felállva tapsolnak, vagy valami furcsa véleményt fejeznek ki, ami hosszabb időre megalapozhatja az ellenvéleményüket, vagy például egyszerűen csak cselekedetekre ösztönzi őket. Mit is kezdhetnének bármivel, ha bágyadt, ősz filozófusok bebizonyítják, hogy a halak nem tudnak úszni? Egy tizennegyedik századi történetíró szerzetes szerint, egyedül a hit az, ami képes az úzás fáradalmaitól megmenteni a halakat, mindet egytől egyig, de csak olyan égtájon, ahol mindenki tetőtől talpig aranyba öltözve jár, és érzéketlen a való élet dolgai iránt. Máskülönbben ezek a történetírók kitűnő tájékozódó képességgel rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy fogalmuk sincs semmiről.

És hogy miért vagyunk olyan szigorúak, miért úszik az a sok porszem a levegőben, és miért olyanok az emberek, mint a reneszánsz képeken, ahol egy fehér ember ül egy faragott széken, sötét színű sapkában, színes bársonyban, melyen rojtok lógnak és arany gombok, színpadiasan és használhatatlanul, mert ilyen érzéseket már nem tud értelmezni senki. A ruháját elégetik, a botját is, melyet úgy tart a kezében, mintha szeretné Istent. És azután, ezekben az objektumokban, melyekben egyébként is nehéz helyet kapni, többé nem veszi észre őt senki.

Michelangelo tovább kérdezősködik figuráinak életkorát illetően. Egyeztetni a véleményeket, a jellemeket kutatja, tiltakozik a pápánál, de hogy mi ellen, arra már sohasem derül fény. A cápáról, pusztán az ország alapján, ahová tartozik, kiderül, hogy valójában csak nevetséges. Megváltoztatta és elszürkítette a sivar élet. Kiugrottam a vízből, mert egy cápa be akart kapni. Sajnálatos módon ahelyett, hogy átélte volna az én szerencsétlenségemet, azt hitte, hogy az én levadászásomnak valamiféle fortélyja van. Fortélyosan leharrapta a fejemet, és mintha valaki látna minket, őt meg engem, bólintott és azt mondta, hogy ez a halál. És sem én, sem mások, jóemberek, nem javítottak az életfelfogásukon, miközben az volt a véleményük, hogy ismerik ezt az érzést, hogy ez egy zagyvaság, és a körülöttem lökdösődő cápáknak nincs joguk embert enni, de ha van is, dühöngő örültek, és én hiába tiltakozom. Tiltakozni próbáltak, jobbra, balra tekintettek, el akarták fogadtatni magukat közép-európainak. Engem csak azért nem, mert már nem volt meg a fejem.

Megállapították, hogy én egy szürke, pikkelyes bajuszos cápaarc vagyok, és gonosz a szemem, ami azonban még egyáltalán nem ellenszenves, és mintha váratlanul tűnt volna fel. Egyébként is szkeptikus vagyok. Megpróbálok megölni valakit, egy ellenzékit, egy „autszájdert”, egy balekot, és ez ügyben balsejtelmekkel teli előkészületeket teszek. Fegyvereket vásárolok, távcsöves puskát, lőállásokat építek ki a tetőkön, bár az is lehet, hogy egyszerűen lelövöm az utcán az illetőt, pedig nem vagyok ügybuzgó,

sem szőrszálhasogató, és még bogaras sem. Készülök a harcra, megölök egy nagy halat, egy cápát, akinek a gyomrában több tucat kis hal maradványa található. Ott leszek az utcán, a szórakozóhelyeken, még a vécékben is. Elidegenedtem, politikai szónoklatokat tartottam, és folyton azt kérdezgettem, hogy én mit keresek itt? Darabokra szedtem a fegyvert, láttam, hogy a hanyagság megöli a tisztaságot, hogy egy szétszedett emtizenhatos identitás is egyben, darabjai itt hevernek a lábam előtt. Felszedem, eszmerend-szerbe rendezem őket. Ez az intézkedés fényes igazságot takar. Nyelvjárásokat hamisít, logikai téren is egyedüli és kizárólagos. Az áldozatom egy nő, nem tudom, hányadik, egy vagány nő, egy hullófejú, aki testének bélyegeit nyomja rám, aki rám fekszik, bekényszerít a gödörbe, és a reggeltől estébe, és az estéből éjszakába hajló ölelések és smárolások folyamodványaként harcolni küld egy olyan ellenféllel, akit fájdalom, nem tudok legyőzni soha. Ezért meg kell halnom.

Gorombáskodnak egymással a halak, ütnek is, egymás markába nyomják a pénzt és megragadnak valakit, valamilyen más alakban, mondjuk a létezés hiáभावóságára hivatkozva. Elragadják, és az illető nem tudja többé visszahúzni a kezét. Különösen így van ez, ha ezek a halak már hivatalokban ülnek, pozíciókban, karosszékben, meghíznak és irányíthatatlanul vágódnak valahová, például lefüggönyözött ablakok mögé, ahol egymás markából kicsavarják megszerzett kincseiket. Teljesen váratlanul megpróbálnak jobbak lenni. Csak mellékutcákban ölnek, elfogadtatják magukat. Ami engem illet, gúnyos mosolyra húzódik a szám. Különös kegyetlenséggel gyönyörködöm a pusztulásukban. Lehunyom a szememet, és azokra a fényjelenségekre gondolok, melyek ha létrejöttek volna, maradhattam volna a szakmámban, verseket írhattam volna, melyekkel megsimogattam volna minden elfuserált lényt, halat és embert, spiclit és depresszióst, lányt és fiút. Transzcendens udvariassággal álltam volna bosszút rajtuk. Nem kellett volna olyan szakmát választanom, melyből kiderül, hogy gyáva vagyok, és összerogyok a gyengeségtől, és erkölcsi alárendeltje vagyok valakinek, akinek a nevét sem tudom. Nekem úgy mutatkozott be, hogy „vagyok, aki vagyok”. Nincs véleményem, mert csak bizonyos kérdéseket tudok megtestesíteni. Ennek élek, és most rá kellett eszmélnem, hogy a munkamódszerem alapvetően hibás. Azok az asszonyok, akiket kiválasztok, embereket kínoznak, és eljártsszák valódi szerepüket. Merő megszokásból a pillanatok rabjaivá válnak. Szeretik, ha letépik a fehérneműjüket, és hallgatagon, leplezetten, infantilisan művelik a szexet. Azt olvassák ki könyveikből, hogy ütődött az, aki egy CD-lemez segítségével barátságokat köt, és gyilkos körülmények között lefekszik mindenkivel, mutogatja a szerelem aktusait, eljátssza, hogy kivel mikor forr össze, erőforrásként pózol mindenféle félreérthetetlen pózokban. Megütkeznek, hogy nem azt írhatják, amit szeretnének, hanem azt, ami váratlanul az eszükbe jut. Tudományos érvekkel hozakodnak elő, hogy bebizonyítsák, a hitükkel szemben nem éreznek semmiféle ellenérzést vagy szembenállást. Istennel az a gond, hogy nem hagy békén minket, és ezt az ellentmondást mi nem tudjuk kifejezni, még kevésbé feloldani. Eközben a szomszédos országokban, és a kontinensen mindenütt, ügynökök futkosnak és ezek az ügynökök kézlenyomatukat ott hagyják a boltokban, a térképeken, a kőlapokon. Még a festményeken is. Ezek keserűséggel és elégtétellel festett képek, melyeknek nem érdemes vizsgálni a korszerűségét. Legfeljebb akkor, ha belátjuk, hogy ezek a képek nem a szellem, hanem a szerelem termékei. Ez így van, ahol az emberek kövekkel a zsebükben járnak. Ott is így van, ahol izotópokat nyelnek le, vagy helyeztetnek el a bőrük alatt vagy a szerveikben vagy a bélszatornájukban. A radioaktív anyagok kegyetlenek, akinek izotóp van a fenekében, az nem alszik éjszakánként, különösen, ha nincs mélyebb értelme az

elalvásnak, mert a pokol nem közvetlenül a végbélben található, hanem az éjszakában, az úgynevezett éjszakában, mikor kivégzéseken gondolkodik az ember. Amikor valami fogalma kezd lenni arról, hogy mi az a mélység, mi az a sötétség, ahol az ember elveszítheti önmagát, ahol már sokkal egyértelműbben fogalmaz, úgy, mintha nyelt volna, vagy mintha lenyelték volna.

Az asztalnál hosszan ecseteli azokat a pillanatokot, amelyeket pontosabban kellene megfogalmazni. A végére kellene járni, fel kellene ébredni egyszer. Felébredünk, és kapirgálunk a golyóstollunkkal, és közben mélyen átérezzük a valóságát, a törekenységét annak, amiről kapirgálunk. A művészek olyanok lesznek, mintha izotópot nyeltek volna. Sugározni fognak, különösen a téli napsütésben, amikor a mennyezeten áttör a napsugár, és a fény gáttalanul esik, zuhan, és a tudat újabb szerepeket vállal. A művészek éjszakánként mosolyra húzzák farkaspofájukat, kiszellőztetik a gondolataikat, hangtalanul sírnak, az is lehet, hogy barátságtalanul. Elmondanak egy Kaddist, vagy egy Miatyánkot. Képeiket szortírozzák a garázsokban és a hangárokbán, és azon töprengenek, hogy végiggondolták-e műveiket, azokat a dolgokat, melyekről nincs véleményük, még egy halovány, lila, beidegződött, megmérgezett véleménydarabkájuk sincs. Tudják, hogy érdemesebb lenne gondolkodni. Egy nővel heverészni a kockás pokróccal letakart ágyon, egy nővel, akivel életre, halálra össze vannak kötve, aki az életét bizta rájuk, pedig egyébként tudós, gazdag és irigylendően szép. Ez a közhely. A művész, akár férfi, akár nő, minden esetben megtesztel valamit, elbeszél valamit, amiről hallgatni kellene, mert az már nem közhely.

Amikor bedobtam a horgot, az szépen, nyugodtan, céltudatosan lesüllyedt a fenékre. Csak elképzelnem tudtam, hogy mi ragadja meg, mi kapaszkodik belé. Hal vagy törmelék, faág, beszakadt horgászszinór? Gyanútlan hordalékok? Jól ismert nyüzsgés?

A Szamos-parti élmények, mint egy sudár nádszál hajladoznak. Megpróbálok leküzdeni rosszsullétemet. Inkább hibáimat. Semmi sem az enyém, érzékelem, hogy elszállok, hogy életem elkallódik, és még nem tudom a választ. Felelősségérzetem megkérdőjelezhetetlen, a halállal kölcsönösségi viszonyban vagyok. Hazugság lenne, ha bemutatkoznék. Tudom, hogy nem vagyok sehol.

Lőállást foglaltam el a háztetőn. Könyveket próbáltam lapozgatni, Agnont például. Bérgyilkosi ésszel megítélve a dolgokat rádöbbentem, hogy kiszolgáltatott vagyok. Szakadatlanul, újra és újra, mindenkiben vezért feltételezek. Ez pedig nem más, mint átalakulás, az utca megannyi átváltozása, ahová újra és újra befordulok. Evolúciós termék. A lélek alászállása a pokolba. A műtőasztalon egy dühöngő örült várakozik. Ódivatú ruháit hajigálja. A teste tele van áttétekkel. Éppen az ő helyzetében lenne szükség megérteni a folyamatok belső tartalmát. A vélemények megoszlanak. Egy gombnyomással leoltják a villanyt, és ahol teremtmények élnek és élőlények, valamennyien kiszolgáltatottak. Az emberek is, a halak is.

Az emberek tömegszuggerációval védekeznek. Próbálják legyőzni egymást. Nehezen tudnak eligazodni. Újabb és újabb adatokat bocsátanak rendelkezésemre.

A kórház kapujában megfordul a kulcs, a saját lármáját sem érti az ember. Égnek a telefonok. A rendszer a műtőasztalon fekvő férfi ösztöneinek felel meg. Az a fő kérdés, hogy az ember megérti-e a változásokat, hogy az üzenet valóban a bölcsék tanácsa-e. Látjuk, hogy él, bekapcsolja a számítógépet, telefonál, üzen, segít. Egy vagyont kellene keresnie, hogy emberhez méltó módon segíthessen.

Én vagyok a műtőasztalhoz kötözött férfi, mert még férfihang jön ki a torkomon, és ha alszom, például a nőket hajkurászom, és telefonon csak a kuplerájokat hívok. Az ember ilyenkor kirohan egy nagy

késsel, félrelökődési a rendőröket meg az orvosokat, és hang nem jön ki a torkán, csak valamiféle nyüszítés. Eszeveszett roham tört rám, roham, mely minden élettapasztalatot magába foglal. Szükségem van tanácsra. Nem tudom, hogyan találjak értelmet az életemnek. Normális életre vágyom. A háztetőkön, semmi sem lehetetlen. Tetőről tetőre iszkolok, rálátok a tömegekre, aztán gondolok egyet. Két lövést adok le. Amikor kióvakodok a padlásablakon, és felkapaszodom a kéményseprőjárdára, és a korhadtt palló eltörik a lábam alatt, tisztán hallom a lent állók sikítását. Az az érzésem támad, mintha szítálna az eső, nézelődöm, imákat mormolok magamban. Nem tudom, hogy én vagyok-e az? Áldom az éjszakát, mely több ezer esztendő, kérem, találjon értelmet életemnek. Megjelenek a szemközti tetőn. Hasztalan küzdelemben kezdek önmagammal.

Mégis csak helyet foglalok. Látom, amint egy fiatal férfi az utcára rohan. Megpróbál vagányul viselkedni. Az épületet körülvevő tömeg kukákat éget. Az angolul kiabáló pasas megrohamozza a kapualjakat. Okos telefonjával bíbelődik. A gesztenyefákon verebek, az egyik fa majdnem a tetőig ér. Elérem a leveleit. A madarak rám figyelnek, mintha felolvasnék. Szívesen meghajigálnám őket. A kavicsot, úgy tűnik gúnyból, átteszem a másik kezembe. Oldottabb mozdulattal a zsebembe süllyesztem. Valaki jön velem szemben, mint sráckoromban. A fiatalember felbukkan újra, hadonászik. Kapucni a fején, komor és részeg, magához ragad egy zászlót, elnyeli a tömeg. Lehet, hogy ez Magyarország? – kérdezem magamban.

Azért közben írni kezdek pár dolgot. Például, hogy pocsékul érzem magam. Nincs kedvem. Az egész sokkal kellemetlenebb... Az is lehet, hogy a Szamos-parti ház miatt. Ja igen, a halak. Divatos volt a regényírás is. A halak között is. A regény sok-sok apró tévedésből áll össze. Legalábbis a hal-íróké. Leplezett számításokból, infantilizmusból, olyan történetekből, melyek véget értek ugyan, csak a történelem, ami létre hozta őket, nem ért véget. A hal-írók leplezetlenebbül írnak. Ideológiájuk nem győzött meg. Víz alatti birodalmakat működtetnek, mégis kitérnek az alkalom elől. Saját laboratóriumot tartanak fenn. Kedvetlenül tűrtem, hogy ezek a megoldások kizökkentsenek. Meglestem egy hal-írót, miként tanít, hogyan nevel, eszik, vallja meg bűnét, vagy vállal cinkosságot. A tanítás, mely elméjét megragadja, összeszűkül az agyában, tátong, megfigyelései, mint a természeti népeknél általában, a táplálék megszerzése körül forognak. Minden pillanatban megnyilvánul, hogy vízjáró, és semmit sem akarna jobban megismerni, mint a szárazföldet. Eljätssza, hogy iszik. Zavartalanul anekdotázik közben, látni, ahogyan a víz lemegy a torkán, körbe-körbe halad a szervezetében, mintha mérföldeket tenne meg, pedig csak adatokat szolgáltat, varázsol, kézbe veszi az ügyet. Különösen szembetűnő, ahogy eljätssza, megmutatja, szemléletessé teszi a jeleneteket.

Közelgett a leszámolás napja. Összeraktam az okmányaimat. Növekvő sorrendbe rendeztem őket. Délután elmentem az Uránia moziba, és megnéztem egy filmet. Rendes, természetes, Isten iránti hálával megírt film volt. Magától értetődő, hogy sírtam. Az égő vetítévászonra tekintettem. Egy festőről szolt a film, akinek a katalógusát tényleg a vonaton felejtettem és ezért nem tudom megmondani a nevét. Okos ember volt, magas, a meglepetés megrémítette. Szinte fizikai fájdalmat okozott neki.

Sokan vonaglottak, reszkettek, kapkodtak oxigén után. Nem befolyásolta őket a folyómeder, a hínár, a bomló falevelek. Újból és újból visszatérő kép, hogy egy hal az uszonyába fogja a golyóstollat, és arra gondol, hogy a könyvek piacán, a víz alatt, már kijelölték a szerepét, és ettől váratlanul átcsap egy másik, majd egy harmadik kifejezésbe. Amikor kiismerték írásuk tárgyát, például egy részeg horgászt, például

olyant, mint amilyen én voltam, nagyon részeg, ez a részegség pusztító változásokat hozott létre bennem, tekintettel arra a fél üveg szilvapálinkára, és a világ rögtön alkalmasabb lett, bizalmasabb, ösztönzőbb az önkényre, és az önkény tárgyát a halakban találtam meg. Kifogtam egyet, amelyik olyan pusztító módon írt, mintha Nobel-díjat akart volna kapni. Kicsit megformáltam, még fektében felnézett rám, arra gondoltam, hogy ez egy hal és most haldoklik és én vagyok az oka, és elkezdtem gondolkodni valamin, és meglágyult a szívem, és gyengeségből visszadobtam.

Elkezdtem bebetetni a langót ott, ahol a víz körbe forog. Még soha nem csináltam ilyet. Úgy éreztem magam, mint egy rossz rendező, fáj a fogam, pedig a fákon énekeltek a csalogányok, fáj a fülem a vízcsobogástól, fáj a fenekem az üléstől, és akkor, a szemközti parton a megszámozott akácok, amiket én számoztam meg, mondván, hogy nem tudom, hogy féljek-e tőlük, mert ha megindulnak, kilépnek a domboldal földjéből, egyesülnek, mint a világ proletárjai, és ugyanolyan ügybuzgókká válnak, mint én, és könyveket irkálnak, helyreigazításokat, pamfleteket a halakról meg a vízimadarakról. A szavak csak úgy, minden előzmény nélkül eszükbe jutnak. Szeretnek írni, uszonyaikkal kezelik a számítógépet, és akár akarják, akár nem, nem győznek meg semmiről, mert minden oldalról megközelíthetetlenek, és csak azt hajkurásszák állandóan, hogy senki nem válaszol nekik. Talán ezért hagyott el az isten, mondják, és uszonyfelnyújtással szavaznak, vagy hallgatnak, miért ne, hiszen máskor is ezt teszik.

Emlékszem arra a pillanatra, amikor egy természetesebb hal, egy olyan húszkilós ponty, egy olyan értelmes, világos gondolkodású, teológiaiilag egy kicsit naív, halilag azonban kritikus, szórszálhasogató, elemző, majdnem olyan, mint egy öthuszonnégyes turbódízel BMW, erőszakos és állandóan fortyogó, sértett, nyers és nehezen magyarázható, szóval amikor egy ilyen hal berántott a vízbe. Nem törtem össze a félelemtől, megtisztultam mint ember, sok vizet nyeltem, mindig arra gondoltam, hogy meghalok, de most igazából, aztán meg halálra féltettem magam. Most okkal. Nem emlékszem arra, hogy életemben sokat laktam volna a víz alatt, talán egyszer sem, egészen addig, míg egy esszémben halálra ítéltam magam, és a Szabadság hídról beugrottam a vízbe, a halálok halálába, egy délelőttön, amikor rettentően megkívántam nem élni, csak álldogálni és lassan, lépésben megindulni az emlékezet felé. Felrobbant, lebombázott épületek között. Természetesen fizettem, mert ezt sem adják ingyen. Autóval száguldozni egyik városrészből a másikba, egyik cukrászdából a másikba, egyik templomból a másikba, fizetni és röhögni, és rettentően kívánni meghalni. És közben, önmagamhoz híven személyiségem megformálásán munkálkodni. Először is kiagyaltam egy nyelvi játékot, melynek eljátszása közben tisztában voltam ezekkel a dolgokkal, plusz sortüzeket adtam le, nehéztüzérséggel lőttem azt a szaros folyót, azokat az idealizált partokat, mert én tisztában voltam a szabályokkal. Akkor éreztem először, hogy a fák gyilkosok mind, rémtetteiket zengi a vidék, és a katona, aki jön, megy és megfigyel, pusztító változásokat igyekszik létrehozni körülöttem. Rohamosan süllyed a mocsárban, már kötésig van, aztán tovább, szóval ez a katona, akinek fingja nincs a regényíráshoz, sem a szerelemhez, és a technikája azon alapszik, hogy pusztít, folyton ismételtet, és a világból kiragadja a dolgokat és megsemmisíti őket, pedig mindene megvan, pénze is, nője is, nyugdíja is, szóval ez a marcona katona most leblokkolt.

A legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor a víz alatt közrefogtak a halak. Csak ne dolgoztassanak, gondoltam, mert azt nem szeretek. Védhetetlen voltam. Az egyik hal kést szorongatott az uszonyában. Erőt vett rajtam az estébe hajló, bágyadt életben maradás. Lihegtem és láttam, hogy a víz beáramlik

a számon, a torkomon át a tüdőmbe. Csapkodtam a kezemmel, meg a lábammal. Vergődtem. Ez nem romantikus, gondoltam, ezek túlságosan ügybuzgók, ezek keresnek valakit. Aztán beletettek egy akváriumba, amibe levegőt pumpáltak, hogy mozoghassak benne. Fullasztó párát éreztem. Lámpával derűs napsütést varázsoltak. Az akvárium falai üvegből voltak, nézegették, kopogtatták. Ettől függetlenül, egy óvatlan pillanatban kiugrottam, csapkodtam, haraptam, persze ezzel egyidejűleg ők is olyan módszereket használtak, melyek nélkül nem lehet sikeresen emberből vacsorát készíteni. Ez egy jól működő közösség volt, csupa nagy hal, nagyobbak meg kisebbek meg közepesek. Vadak, bölcsek, jók meg rosszak. De ezt csak úgy gondoltam, erről általában nem szereztem tapasztalatot. Könyveket meg újságokat is láttam a kezükben, illetve az uszonyaikban. Lapozgattak, egymásnak felolvastak hangtalanul, kihangsúlyozva, hogy a köztük való viszony nem mond ellent annak, amit előír a kollektív emlékezet, élettörténeteiknek, melyeket biztosan rögzítettek a könyveikben. Az egyik hal, ruhájából ítélve asszony lehetett, odaült, és kenyérdarabokat szórt. Rá se hederített senkire. Rám nézett alaposan, fényes, színes kövek közül nézett, egyáltalán nem akart elmenni, én pedig azokon a finom folyami köveken csúszkáltam, amiket beszórtak. Megláttam a halnót, ahogy kézen fogva odahozza a gyereket, egy nagy szemű, aranyos kicsiny halat, aki naphosszat játszadozott az akvárium közelében, majdnem úgy, ahogy a mesekönyvekben szokás. A halacska dicsekvő volt, kitalált dolgokat, olyanokat, amelyeneket gyerekkoromban én is kitaláltam. Például felkapott egy lyukas cipőt és eldobta, a vízből a levegőbe. Képes volt meghallani a hallhatatlan hangokat és megfogni őket, és dicsekedve csapkodni a farkával. Akkor láttam, hogy ez a hajlék milyen gyenge. Hal mama az ölébe vette fiacskáját, és azt mondta, leolvastam a szájáról, milyen jól fogunk ebédelni ebből a bácsiból. A halivadék tapsikolt az uszonyaival, mikor az anyukája elmesélte neki, hogy ki fog rántani, finom zsemlemorzzában megforgatva, olajban fog megsütni ropogósra.

HORVÁTH ÉVA

Versek

GÉPEL

nem tudja még hogy mit (kellene)
könnyedén nyomja az entert hadd
csússzon lejjebb a sor mert ez már
nem mehet egy helyre mind
elvágja hát és a ritmust kiérzi
a billentyűk kklkklkklkklkklkklk
lány trilláiból (google: trilla jelentése)
a trilla hülyeség!
most visszaolvas kár mert így megtörik
lendülete tulajdonképpen nem a szerelemről
akar írni legalábbis úgy nem
ahogy az elképzelhető lenne
most beleeszik a paradicsomos
káposztába már kihűlt próbálja nem
lecsepegtetni most félrenéz amíg rág
és véletlenül beüt egy vesszőt pedig
nem állt szándékában központoszni kitörli írja
tovább a verset nem a szerelemről
idejétmúlt téma nem működik a gépek
nem tűrik jól a kísérletezést hopp egy
fás torzsadarab a tányér szélére dobja
visszaolvas a trillától majd pótol egy
ragot egy névelőt itt is elrontja nem kell
az és megint vele álmodott kijött a hiba-
üzenet mint egy beragadt ó-gomb olyan
de nem tehet róla az agy setesuta is eldugulhat

mint a lefolyó valami kellene ami feloldja
a rengeteg lerakódást persze nem lehet hinni azt sem
hogy a szívben bármi más is volna
az alkatrészein kívül
megint pótolni kellett egy *b*-t és
kihúzni egy *a*-t a verssel nem túl
elégedett sok helyen probléma van
még ezeken elszöszmötölhet utólag
hogy a megadott ritmust kiigazítsa
vagy esetleg szavakat cseréljen másra
halkít a zenén és nem gondol
senkire leginkább önmagára nem
tulajdonképpen az ember annyira
megcsalható régebben azt gondolta

törlés

másik zenére vált valami elvontabb
kell most *gottes zeit ist der allerbeste*
tisztában van az elmondhatatlan
természetével -----
telefonhívás *na szia* megbeszéljük a főzést
és a holnapi kaját *lehet krumpli- vagy zöldbabfőzelék*
oda sem figyel mert bent jár a sorok közt
és fogalma sincsen arról hogy van-e a spájzban
krumpli nem tud most zöld ágra
vergődni azzal az emésztő gonddal
hogy miért nem írhat a szerelemről
nem lehet kimondani *in*
nomine ungherese esélytelen elbeszélni
most megint visszatöröl mert nagyképű
sor következett taps a videoklipnek vége
zwiegespräch ez a vers rémálom hosszú
és pont olyan nyomasztó mint az az arc
amire éjjel felébredt amit egyszerűen
nem lehet eltávolítani hiába üres a lomtár
visszatér mint pl. A FAT típusú vírus mindössze egy példányban rakja fel
magát a lemezre, annak egy tetszőleges clusterébe. Minden végrehajtható
fertőzött fájl kezdő clusterszámát a katalógusjegyzékben átírányítja magá-
ra, a további FAT láncolást kódolja.

ez a líra nem szól a szerelemről
csak arról hogy valami elromlott és
nem így kellene lennie mert ez káros
a környezetre ez parazita ez olyan vágyakozás
ami már egyszer eltöröltetett de nincs elég *limphocyta*
A legtöbb - de nem az összes - nagy, granulummokkal szemcsézett képet
mutató lymphocytát NK (*Natural Killer*) sejtnek, vagy természetes ölü-
sejtnek nevezzük
cigiszünet ----- és kávé
és mégis mégis
szakadatlanul szemközt a leáldozó nappal
mindaz mi elmúlt halhatatlan

waltz így folytatódik a kocsonyacsengésű
zongoramámor aztán tekintete a nyelvvizsga-
könyvre esik és eszébe jut megint
az elintézetlen ügye ami már úgy
is marad - javítás nélkül,
végtelenül s elérhetetlenül

TSET

izén lőbröküt
látat avtídrof tnednim
ebpék a péleb
lőbpék a pélik
nyekédegne gevü za
azzsam réhefkelél nyokélyof
izén nesőre ah
már látja

az öreg elborbékolt
csobányán harnyú vijjont
rezgődő pármium csávált
a holt tőte fölé
macska sziámolt tyaku bégett
meg-megedámolt a másli
hova to bohumil rabolt
sál kirga zuzok gezek
érgező szeszimentek
orkájában fellazulandusz
a böszme szöszhumusz
nem tudott elbandikázni
pedig a titrakosz májadozott már
tojfelek setten jártak
szarvaztak patikálisan
s ahova elcsúnyázott az öreg
az maga a poklori

Compassió

Pilinszky palimszeszt(usz)

Milyen lesz az a *VisszaSejtesít*,
amiről csak hasonlatok beszélnek,
olyanfélék, hogy oltár, szentély,
imádság, kézfogás, ölelés;
Fűben, fák alatt megterített asztal,
hol nincs első és utolsó vendég.
Végül is milyen lesz, milyen lesz
az a nyitott szárnyú ikaroszi
emelkedő zuhanás, az a
VisszaHáramlás a temenosz lángoló
szívébe, közös fészkébe?
- Nem tudom, és mégis, hogyha
valamit tudok, hát ezt igen:
e forró folyosót, e nyíl egyenes labirintust,
melyben mind tömöttebb és
mind tömöttebb és egyre szabadabb
a tény, hogy repülünk.

Parancsolat

Legyen meg a Te aratod
a kilakoltatott lélekben.

Legyen meg a te akaratod
a kilakoltatott fejekben is.
Azonképpen házkutatást tartass,
úgymond önkéntes revíziót,
hogy visszasejtesedjen,
hogy visszasejtesíthesd
mi benned mennyei -

azonképpen itt a Földön is,
életre tévedt egyszeriséged.

G. KOMORÓCZY EMŐKE

Avantgárd kontinuitás a 20. században

Ekszpánzió(k)

Az *Ekszpánzió* 1989 óta – térben és időben kitágítva hatósugarát – szelíd területfoglalással az egyik leg-rangosabb hazai és nemzetközi kortárs, alternatív művészeti seregszemplévé vált. Napjainkra, a harmincegyedik évébe érkezve ciklikusan, újabban évente többször is megrendezett akcióorozat elsődleges célja – hangsúlyozza egyik *hívogatójában* az alkotó-rendező Németh Péter Mikola –, „hogy a kortárs művészek különböző területeit képviselő alkotók egy *előre meghatározott tematika* hívógondolatára eredeti, új műveket hozzanak létre. [...] A művek születésénél nagy szerepe van a teremtő akaratnak, az egyéni képzeletnek, az elvonatkoztatás képességének. Jóllehet a témák menetrendjei a rendező által pontosan megtervezettek, de a pillanat-szülte katartikus élménynek, a rögtönzött, intuitív mozzanatoknak, játékoknak mindig is nagy jelentősége van.” A találkozók a művészet szinte minden válfaja (ősi – modern, szakrális – profán) szerephez jut. A résztvevők nem kívánnak döntőbírákká válni a „hagyomány és lelemény” immár évszázad óta tartó vad vitájában, „a Kaland és a Rend pörpatvarában” (ahogy azt Apollinaire *Egy szép vörösszőkéhez* című ars poeticájában megfogalmazta); ellenkezőleg: felfedezik és tudatosítják közönségükben, hogy a kettő szintézisbe hozható egymással. Sőt éppen ez a szintézis – az ősi és a modern között – a záloga a művészet soha el nem évülő örökkévalóságának. Hiszen az örök témák mindig visszatérnek, minden korban más-más formát öltenek. Az *Ekszpánzió* életre hívásának épp ez a felismerés biztosított (biztosít ma is) különleges helyet az (új)avantgárd tendenciáin belül (a mozgalom elnevezése az idők folyamán több ízben is változott: a kezdeti *Hétvégi Expánzióból* [1989] *Ex-Pánzió* [1990], *Expánzió* [1991], majd végül *Ekszpánzió* [2001] lett – az írásmód változásokat, s egyben korszakhatárokat is jelöl).

A performansz műfaja az ezredvég, valamint a századelő egyik legkedveltebb műfajává vált, hiszen a mozgás – alakformálás – a gondolati massa szintetizálásakor bizonyos értelemben az ősi-közösségi kifejezési formákhoz közelít (Kassák voltaképpen már előrevetítette ezt a formát *Szintetikus irodalom* című írásában, 1917-ben). Grotowski *Színház és rituálé* című könyvére utalva Németh Péter Mikola hangsúlyozza, hogy a performanszművész „az elfelejtettnek vélt, mélyen ősi tudást” hozza felszínre; „a játék, a »művés fohász«, a rítus, a meditáció, az imádság, az üdvözülés isteni – művészi – eszközeivel az élő műteremtés rítusát valósítja meg”. A performanszművész tehát „kivételes adottságú, angyali lény; olyan kerub, aki [...] képes metafizikai kapcsolatot teremteni a testi impulzusok és az ének között”, s transzcendens hidat épít „a közönség és ama isteni »Valami«, ama valóságos »Semmi« között”. „*Híd-építő, híd-*

teremtő lélek” (azaz Ponti-fex), akiből – mint a Napból – végtelen kisugárzással energia árad. Az *Ekszpánziók* ezeknek a szabad energiaáramlásoknak kísérelnek meg lehetőséget, időt és teret biztosítani; ebben áll *reszakralizáló* küldetésük. Németh Péter Mikola tudatosan vállalja is a Pontifex szerepet: fehér papi ornátusban karmesterként vezényli a programokat, valóságos főpapként celebrálja a „lélek-miséjét”. Ugyanakkor fontosnak tartja a találkozók és fesztiválok bölcseleti megalapozását is. Hamvas Béla a modern művészet kapcsán beszélt arról (*Láthatatlan történet*), hogy az antik és a modern költő küldetése egyaránt az ember és a transzcendens világ közötti kapcsolat fenntartása. Csakhogy míg az antik költő olyan népben élt, amely maga is benne állt a szent hagyományban, harmonikus lehetett közte és a népe közötti viszony, addig a modern költőnek magára hagyatva (esetleg megbélyegezve, kigúnyolva) kell a szakrális hagyományt folyamatosan fenntartania, az isteni lét / emberi sors között megújítania a szövetséget. A szent Logosz mágikus teremtőerejével hozza helyre azt, amit profán és avatatlan kezek elrontottak: megnyitja a Létet, az emberfölötti dimenziókat az ember számára (ezért „szent” és „átkozott” egyszerre: *poeta sacer*).

Az avantgárd egyik fontos megújulási lehetősége a szakralitással való kapcsolat feltámasztása, amit az *Ekszpánzió* későbbi szakaszaiban határozott célul tűzött ki. Így teremtve hidat művész és közönsége, múlt és jelen, a kortárs művészeti élet számtalan irányzata, egymásnak ellentmondó ars poétikája között. A '90-es évek expánziós művészetét – Németh Péter Mikola véleménye szerint – az különbözteti meg a korábbi évek (évtizedek) radikális ellenművészetétől, hogy határozott *morális* eszmények vezérlik, s *etikai* felelősségtudat, „az *egzisztenciális* és *szociális* gondokra és gondolatokra hangolt művészi szenzibilitás hatja át”. A transzcendens értékekhez való viszony azonban a találkozók résztvevői szándéka szerint nagyon is konkrét és evilági természetű: mindenkor a *valóságos* emberi életre, emberi kapcsolatokra vonatkozik. Aki a vallási tanítások szerint él, egyéni életében a metafizikai értékek megvalósítására törekedve (s nem a privát érdekek, anyagi szempontok, az előmenetel és a díjak hajszolása áll gondolkodása középpontjában), aki a Szeretet jegyében alakítja életét az általános irigység – mohóság – élvezet-hajszá, a hatalomért folyó versengés közepette/ellenére is: az megnyeri az Életet – a szív és a lélek boldogságát. Az képes a Sötétség labirintusában tájékozódni, s nem lesz a sátáni világ rabja. A „Szellem és a Szerelem” (József Attila-i) világitó erejével mások számára is bevilágítja az utat.

Az *Ekszpánziók* vissza-visszatérő résztvevői azok, akik felismerték, hogy a 20. század gyilkos – szerencsére a maguk végső kifejtéig el sem jutó – rögeszméi (fasizmus, kommunizmus) iszonyatos rombolást végeztek az ember(iség) etikai szemléletében, egy hamis „közösségi” (valójában parancsuralmi) struktúrát építve ki a személyiség megtörésére (szabadságától, autonómiájától való teljes megfosztására). Ilyen alapról közösségi elkötelezettségről, sőt közösségi társadalomról beszélni: blaszfémia volt. Az *Ekszpánzió* társulása közösségfelfogásában érdekes és eredeti módon szintetizálódik Kassák evilági emberformáló attitűdjé Martin Buber filozófiai eszmerendszerével, akinek műveire a fiatalon elhunyt Bohár András filozófus hívta fel a figyelmet. Buber már a 20. század elején jelezte: *valódi közösség* csakis a TE és az ÉN komplementer, tegező viszonyára épülve, az emberi kapcsolódás és együttműködés alapsejtjeiből, az Istennel való folyamatos párbeszédben alakulhat ki. Emberré azáltal váltunk (s válunk ma is, egyenként az egyedfejlődésben, neveltetésünk során), hogy kapcsolatba tudunk, tudunk egymással – és Istennel – lépni (*ÉN és TE*, 1923).

Bohár András szemléletében nincs ellentét Kassák Lajos – jóllehet nem a transzcendenciára alapozott – közösségeszménye és Martin Buber felfogása között. A környezetébe kerülőket (a MA-kör, MUNKA-kör tagjait) Kassák egy szerves, alulról építkező társadalom kialakítására készítette fel – ezért volt annyi vitája a mindenkori politikai hatalommal. Ő is azt vallotta, amit Buber így fogalmaz meg: „A Sorssal csak az találkozik, aki megvalósítja a Szabadságot”. A Szabadság azonban csakis az Atyaistenhez (illetve Jézushoz) való viszonyunk helyreállításából fakadhat (nem a világnak, hanem saját lelkiismeretünknek – azaz a bennünk rejlő Istennek – ha engedelmeskedünk). Az emberi szellem a luciferi szférától, a sorstalan embertömegtől való elkülönülésben érlelődik (bizonyos értelemben tehát a magányban); de az ilyen elkülönülésnek az Istennel – az abszolút TE-vel – való végtelen, soha meg nem szűnő párbeszéd az alapja. Ahogy Kassák írta még ifjúkorában: „Én elváltam mindenkitől, hogy hazataláljak / ahol nagyszámú testvéreim élnek asztalom kemény morzsáin” (*Vagyonom és fegyvertáram*, 32. számozott vers). Ha az ember felismeri, hogy Istennel egylényegű, s élete Isten színe előtt zajlik, akkor *testvére*nek érez mindenkit, hiszen alapstruktúránkban mindnyájan azonosak vagyunk, s Isten mindnyájunk szíve mélyén jelen van (ha ez nem is tudatosul mindenkiben). „Az emberanya magzatai” tehát mindannyian ösztartoznak – ez Kassák hitvallása (*Vagyonom és fegyvertáram*, 49. számozott vers). Aki ezt felismeri, az természetes módon *nyitott* a közösség irányába; a közösség az egészséges életműködésére figyel, nem a saját érdekei mozgatják. Martin Buber filozófiailag fogalmazza meg – Kassák „csillagszívével” világítja be az utat az utána jövők előtt, „hogyan el ne tévedjenek”.

Bohár András (1961-2005), az élők sorából tragikus hirtelenséggel, fiatalon távozó filozófus-esztéta, grafvizuális költő, elektrográfus a '90-es évektől az *Ekszpanziók* egyik legaktívabb résztvevője és teoretikusa volt. Buberre hivatkozva nyomatékosítja: a dialógus az ÉN-TE, ÉN-AZ/Ő között teszi az életet értelemmel teljessé; a jelenlét: a valós kapcsolatleremtés, a kölcsönösség ad eleven tartalmat az ember „itt-létének”.¹ Giordano Bruno filozófiai felfogását vizsgálva, akire elsődlegesen Epikurosz és Plótinosz tanai hatottak, megállapítja: Giordano Bruno nem tett különbséget Isten és a teremtett világ között, mert azt vallotta: Jézusnak a világba való belépésével, kereszthalálával és feltámadásával a Mindenható újra áthatotta a világmindenséget életörömmel, szeretettel. Bohár fontosnak tartja az újabb kori filozófiatörténet alapkérdéseinek viszonyát az Isten-eszme immanens jelenlétéhez/hiányához. A felvilágosodás racionális világképére épülő nagy bölcséleti szintézisek (Kant, Hegel) bizonyos értelemben megkérdőjelezték a Szeretet-eszme mindenhatóságát. Spinoza természetelvű gondolkodásában az ember a Természet szerves része, de nem középpontja, ő azt vallotta: ha megértjük és követjük a természeti törvényeket, egyé válunk Istennel (aki azonos a Természettel). Az ő felfogása lényege szerint a panteizmussal rokon. Schopenhauer viszont a keleti filozófiák felé nyitott (meditáció, a vágyak megfékezése, a létszomj kioltása – a „szenvedő-körből” való kilépés feltétele az erkölcsös élet). A boldogság tehát maga az erény: ez benső szabadságunk forrása. Aki a Szeretet rendjében él, az valóságosan is etikus életet él – boldog; küldetése beteljesül: megtalálja Istent. Bohár konklúziója: csakis a hit és a szeretet által lehetséges a teljes egzisztenciánkra kiható találkozás a személyes Istennel.

1 Vö. G. KOMORÓCZY Emőke, *Az avantgárd ezredvégi kivirágzása: expanzió*, OSZK Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/10300/10390/10390.htm>.

A továbbiakban Bohár András az alternatív művészetnek sok tekintetben a keleti filozófiákra visszavezethető érvrendszerét veszi szemügyre, amely bizonyos értelemben egészen új irányba terelte a művészeti gondolkodást. A dinamikus természetre, a természetes életre figyelő, meditatív mozzanatok is tartalmazó orientációk – hangsúlyozza – paradoxonjaikkal megtermékenyíthetik racionalitásunkat, pragmatizmusunkat; több irányban tágitják benső szemléletünket, új összefüggésekre nyitják rá tekintetünket. Ezért az experimentális művészetet ő a hagyományossal egyenértékűnek tartja; mindkettőnek megvan a maga funkciója és a saját befogadói közege – egymás mellett élve, egymást kiegészítve bontakoztatják ki egy adott korszak teljes művészeti színképét. Így tehát létjogosultságuk megkérdőjelezhetetlen. Ezt voltak hivatottak, többek között, bizonyossá tenni az Ekszpanzió XV-XXI. közötti tematikákat: *Kilátó* (Magyarnándor, Terény Arttéma Egyesület, Buják Kilátó, 2003); *Szent Ferenc* (Budapest, Terény, Szécsény, Szt. Ferenc-kolostor, 2004); *Iszlám* (Budapest, Terény, Kékkő/Modry' Kamen' vára, 2005); *Álom* (Budapest, Terény, Cserhátszentiván, 2006); *Pünkösöd* (Budapest, Aszód, Petőfi Múzeum, Magyarnándor, Terény, Szanda, 2007); *VisszaSejtesít* (Budapest, MMG, Kismaros, Verőce, Visegrád, Terény, 2008); *Hrabaliánák + Reangelizáció* (Verőce, Nagymaros, Visegrád, 2009.).

BOHÁR ANDRÁS

Én, Te, Az

A világ kétarcú az ember számára, amiként kétarcú az ember magatartása a világban.
Az ember magatartása kétarcú, amiként kettő az alapszó, amit kimondani képes.
Az alapszók nem szavak, hanem szópárok.
Az egyik alapszó az Én-Te szópár.
A másik alapszó az Én-Az szópár, ahol az Az helyett Ó is állhat, anélkül hogy az alapszó megváltoznék.
Így hát az ember Én-je is kétarcú.
Hiszen az Én-Te alapszó Én-je más, mint az Én-Az alapszó Én-je.¹

Martin Buber egy olyan elfeledett viszony újrafogalmazására tesz kísérletet, ahol az interperszonalitás – *Én-Te* alapképlete – és nem a modern ember elszemélytelenedett *Én-Az* viszonyrendszere kerül középpontba. A döntő különbség a két viszony-rendszer között, hogy az elsőt egész lényével mondja ki az ember, míg a másodikat sohasem mondhatja egész lényével.

A viszony világa három szférát foglal magába. Az első: *életünk a természettel* – itt a viszony megáll a nyelv küszöbénél. A második: *élet az emberekkel*, ahol a viszony belép a nyelvbe. A harmadik: *élet a szellemi létezőkkel*, ahol a viszony nyelv nélkül való, de nyelvet létrehozó. A viszonyok mindegyike az *örök Te* peremén halad, mindegyik arra tekint. S ami mindezt mozgatja, az a közvetlenség, lényegi tett, érzés: a szeretet. Az ember *szeretetében* lakik – mondja Buber –, s a szeretet a világban ható erő, aki ebben áll, ebben szemléli a világot, annak számára az emberek kibontakoznak a világi nyüzsgésből, jók és rosszak, okosak és ostobák, szépek és csúnyák, egyik a másik után valóságos lesz számára.

A viszony másik jellemzője, hogy míg az *Az* világában korlátlanul működik az okság, addig *Én* és *Te szabadon* áll átellenben egymással, kölcsönhatásban, melyet nem foglal magába és nem is színez semmiféle okság. Ez utóbbi szavatolhatja az ember saját életét, létét. A szabadság érzésének és bizonyosságának következményeként az ember olyan hatással lehet a világra, amely egészséges korokban *bizalomként* árad szét, s ekképp mindenkinek része lehet a találkozásból, a jelenlétből – a természet módján, az ösztönök módján, valamiféle derengésben –, de mindenki megérti, megérinti a *Te*-t valamiképpen. „A beteg korokban nem így van – ekkor következik el, hogy az *Az*-világ, melyet immár nem futnak be

1 Martin BUBER, *Én és te*, Európa, Budapest, 1991, 5.

keresztül-kasul és nem termékenyítenek meg a *Te*-világból áradó eleven hullámok, az *Az*-világ különválik és megreked, s hatalmas kísértetlápkként fogva tartja az embert. Mikor az ember megbékél egy olyan világgal, mely számára többé már nem jelenvaló tárgyakkól áll, e világnak áldozatul esik. S íme: a mindközönséges okság nyomasztó, agyonnyomó végzetté fokozódik.”²

A szeretet és a szabadság szükségességén túl a jelenlét fontosságát is hangsúlyozza Buber. Nem valamilyen tartalmat fogadunk el mikor találkozunk, hanem *jelenlétet*, annak valóságos kölcsönösségével, az elfogadtatás és összekapcsolódás egész gazdagságával. Ez az összekapcsoltság teszi terhessé az életet, de értelemmel terhessé. A kapcsolat az értelem kimondhatatlan megerősítése, s így lényünk egyetlenségünk tanúsága is.

A személyes viszony sokszor profetikus megfogalmazásai nemcsak elidegenedett világunk *hiába-valóságaira* hívhatják föl a figyelmet, de a viszony *differenciáltságaira*, mélyrétegeinek tagoltságaira is rámutathatnak. Bíró Dániel Martin Buber dialógusfilozófiájáról írott tanulmányában rámutat az *Én-Te* alapszó *intenzitáskülönbségeire, mozgásaira*. A tipográfiai kiemelésekkel kiválóan érzékelteti a lehetséges változatokat:

Ó-Az, Én-Te, Mi-Az
ÉN-Te
Én-TE

Az egész filozófia gondolköre új megvilágításba kerülhet, ha belátjuk, hogy *nem rendelkezhetünk* a másik létező létezése felett, s mindig *csak olyan* viszonyokba lépünk, amely valamilyen módon tartalmazza a *személyességet* és *kölcsönösséget*. Ekkor válhat valóságossá az a buberi igény, amely a *nyitottságot* helyezi centrumába, legyen szó egy *másik lényről*, a *természetről* vagy a *legfőbb szellemi valóságról*.

2 *Uo.*, 65.

LADIK KATALIN – NÉMETH PÉTER MIKOLA

Hvar déjà vu

(Részlet, 2003)

„Passzív annyit tesz: szívd magadba a világot.
Aktív annyit tesz: légy jelen benne.”

LADIK KATALIN: ... azt nem tartod végzetesnek, hogy a valóság és a virtuális valóság egyre inkább összekeveredik a fejekben? Ami szeptember 11-én történt, amikor két utasszállító repülőgépet is eltérítve nekikormányoztak iszlám terroristák a New York-i tőzsdepalota toronyépületeinek, hogy tudatosan megsemmisítsék a pénzvilág egyik szimbólumát. Ez eddig csak akciófilmekben történhetett meg. A virtuális valóság előbb-utóbb, mint tudatformáló erő így válhat realitássá.

NÉMETH PÉTER MIKOLA: Ez döbbenetes!

LK: Döbbenetesnek tartod, hogy így összekeveredik a realitás a virtualitással? Pedig ez nagyon is előre látható és kiszámítható volt. Számomra ez a történet nem ott és akkor kezdődött. Az emberiség a teljes káosz felé tart... Közben eszembe jutott már, hogy mi volt az, ami miatt visszakérdeztem. Szerinted mi a valóság?

NPM: A valóságról sok mindent tudok és szinte semmit sem. Ez a kérdésfeltevés Pilinszkynek is kedvelt témái közé tartozott. Tőle tudhatom, hogy a valóság „definiálhatatlan”. Azt azonban sejthetjük, hogy a valóság túl van a tényeken, és hogy a tények innen vannak a valóságon. Az ember hajlamos azt hinni, hogy a tények végső állomást jelentenek a megismerésben. Valószínű, hogy ezt kényelemszeretetből vagy félelemből teszi.

Ha Rilke egyik meghatározó kijelentésére gondolunk: „Rettenetes, hogy a tényektől sose tudhatjuk meg a valóságot!” Ez így persze meglehetősen misztikusan hangzik. De hát a misztika és a valóság édestestvérek. Hogy meg is értsünk valamit ebből az egészből, előbb a tényeket el kell tudnunk vezérelni a reáliákig. Mert ugyanaz a tény mást jelenthet neked, és mást jelenthet nekem.

A következő lépésben már megérkezhetnénk a valóság elíziumi mezejére, csak hogy ott már a transzcendensben a valóság megnevezhetetlen. Attól olyan erős, mert szabad és bekeríthetetlen. Mindent képes megnevezni, de önmaga megnevezhetetlen, nem lehet ujjal rábökni, hogy íme, ez itt a valóság. Testetlenebb a semminél, mivel képzeletünk a semmit még úgy-ahogy képes tárgyasítani. S még: a létezés csak

létezik, de a valóság az van. Pilinszky után szabadon egyezzünk meg talán ebben. A tény a New York-i tragédiában azonban az, hogy amit korábban valakik ördögi módon, filmművészet címén virtuálisan előrevetítettek, az idővel megvalósult. A World Trade Center két égre nyíló tornya összeomlott, örökre megsemmisült maga alá temetve több száz lelket.

LK: Mi ebben a döbbenetes?

NPM: Ami eddig csak akciófilmekben volt elképzelhető, az a tragédia egyszerre valósággá lett.

LK: Hiszen előbb-utóbb minden emberi gondolat meg fog valósulni. Gondolj vissza a közelmúltra. Verne képzeletbeli fantazmagóriája megvalósult. Megvalósultak Nikola Tesla egyes víziói, tervrajzai. Leonardo terveiből, rajzaiból, az időszámításunk előtti írásokból, a Szentírásból, a távol-keleti taoista, a buddhista írásokból is sok minden megvalósult. A legkorszerűbb tudomány, a genetika tudománya például most jutott el odáig, hogy megértsen és megvalósítson olyan folyamatokat, amelyek a régi titkos írásokban szerepeltek. Tehát az emberi gondolat előbb-utóbb megvalósítható.

NPM: Még a legborzalmasabb, beláthatatlan és visszafordíthatatlan folyamatoknak is zöld utat kell adnunk? Nem hinném!

LK: Nem mondom, hogy kell! Azt mondtam, hogy megvalósítható. Én nem ítélekem.

NPM: Az az érzésem, hogy ez ügyben túlon túl lágyan, elnézően fogalmazol.

LK: Az, hogy számomra valami megdöbbenítő, az érzelmi kérdés. Itt pedig értelmezésről van szó. Az, hogy én döbbenettel nézem a megvalósulást, az érzelmi dolog. De az, hogy sajnos ez bekövetkezik: természetes. A legrosszabb, a legszörnyűbb feladvány is bekövetkezik, ha az ember már kigondolta.

NPM: Akkor hát most jutottunk el a lírikus és olvasója, a színész és közönsége, a performansz és az őt körülvevő tanúk kapcsolatának lényegi értelmezéséhez. Ezt mégis hogyan látod, miként értékeled? A tizenhetedik évébe érkező Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozóinkra, az Ekszpanzióinkra gondolok most, amelyeknek te magad is kisebb-nagyobb megszakításokkal évek óta a teremtő alkotótársa vagy. Ahol minduntalan arra teszünk kísérleteket, hogy a műalkotó, a műteremtő performanszművész és közönsége „a valóság élén táncot lejtve” átlényegülhessen, végsősoron egylényegűvé váljon. Ez egy „életveszélyes”, ugyanakkor nagyon is felemelő lélektani játék, folyamat. Valójában az a katartikus hatás érvényesül itt, amikor maga a közönség, aki tanúként van jelen egy-egy művészi performanszban, ő maga is úgy érzi, el is hiszi, hogy épp ott és akkor a műteremtésnek részese, annak kellős közepében lélegzik, lüktet, így teljességgel az akció szereplőjévé válik. Ez egy nagyon fontos lélektani attitűd, főleg abban a vetületben, amikor a klasszikus alapokon történő értelmezés összefüggéseiben azt tapasztalni, hogy a színész és a közönség, a színház és közönségének kapcsolata egyszerűen mára hagyományosan szinte már értelmezhetetlen.

LK: Akkor jövünk mi, úgymond „alternatív” emberek! Én abban látom az egésznek lényegét, hogy ilyen „hiányhelyszíneken”, ilyen játékos, gyermekien játékos téridőben együtt vagyunk. Egész tevékenységemnek szerintem akkor van értelme, hogyha ilyen helyszíneken és ilyen emberek előtt teszem a dolgomat. Különben ott van a remeteség. Sok életerőmet viszi el egy ilyen önálló est, performansz. Hivatásos színházban a művészi performansznak nincs helye, oda egészen más közönség jár. Ilyen művészi találkozón, mint az Ekszpanziókon, hasonló szenzibilitású emberek vannak jelen, és ekkor van igazi befogadása, továbbélése, továbbfejleszthetősége alkotói tevékenységemnek. Akkor él tovább a mű, amikor ilyen helyszíneken hallgatjuk, nézzük egymást, és részt veszünk az alkotói folyamatokban.

Akkor jön létre az a kölcsönhatás, az a visszacsatolás, amiről most beszélünk. Olyankor én nemcsak „kitárulkozom”, ezt idézőjelben mondom, de olyankor az a helyzet, jó fokmérője annak, hol is tartok alkotói gyakorlatomban, hiszen akkor fókuszálok arra, ami éppen foglalkoztat: egy balladára, vagy arra a bizonyos visegrádi *Bukott angyalra*, amiről már beszéltél. Akkor nekem fontos volt, hogy az ezekkel kapcsolatos mondanivalómat pont olyan formában közöljem.

Jó, hogy az Ekszpanziókon közvetlen visszajelzések vannak, mivel akkor együtt élünk pár napig, így részt vehetünk egymás művének megvalósulásában, megélésében. Ezáltal én is átélek abból a pillanattól, hogy úgy mondjam „közös hullámhosszból” valamit, ami körülvesz bennünket, mert akkor valóban ráhangolódunk egymásra. Mivel az Ekszpanziókon adott hívógondolatok voltak, ezekre felkészültem, a tematikákra ráhangolódtam. Úgy éreztem, hogy kiadhatom magamból, mit érzek és gondolok egy-egy témáról. Jó, hogy ez nemcsak nekem nyújtott katartikus élményt, hanem talán másoknak is. Jó érzés volt, hogy feltöltődve érkeztem a találkozókra, s még inkább feltöltődve távoztam.

NPM: A cserháti Sasbércen és Terényben, az Istállógalériában A kilátó hívószavára építkező Ekszpanziókból, aminek te magad is szereplője voltál, milyen emlékeid maradtak?

LK: Az ott bemutatott performansz a *Balkán Expressz*, az azonos című versem alapján készült, kollektív mű, amelyet már korábban az Opál Színházzal elkészítettünk, de amiért éppen beleillett *A kilátó* témájába, és mert a közelmúlt eseményei a Balkánon érthetőbbé tették verseim, a verseinket, a zenénk és gesztusaink jelentését Közép-Európa „kilátóján”. Ez a művészi performansz egy megállított filmdarabka: vajon kitekintünk-e ebből a közép-európai téridőből, vagy épp bepillantunk? Úgy fogom fel ezt „A kilátó” témát, hogy az a bizonyos *kettős torony* bennünk létezik. Így befelé és kifelé is lehet rálátásunk a világra. A magam részéről így értelmeztem ezt a találkozót, és ez a gondolat egyik alkalommal konkrétan meg is nyilvánult, amikor a Titanic Elméleti és Filozofikus Művészetelőreiskola akcióművészei állva, nyakig beleásták magukat a földbe.

Befelé is fúrtak tornyot, és kifelé is, a kilátóra. Rálátás valakire, valamire, önmagunkra, vagy épp az idő felfoghatatlanságára. Ugyanakkor a befelé látásra is lehetőséget adott ez az akcióorozat. Ez volt az az alapállás, ami jellemzően megmutatkozott másoknál is.

Azt hiszem, ez minősítette igazán *A kilátó* találkozójának néhány napját.

NPM: Katalin, szerinted mennyire szükséges naprakésznek lennünk a költészetben, aktuálissá tenni magunkat, a gondolatainkat? Egyáltalán szükség van-e rá, hogy mindenáron időszerűek legyünk? Vagy pedig a valóság titokzatos mezején, Pegazusunk lepkeszárnyán vitorlázva, a széljárás felhajtó erejére bízva sorsunkat, átengedjük magunkat az időtlenségnek, s úgy galoppozunk tova, mintha minden léptünket, minden tettünket az Örökkévaló egy szemével a túlvilág ablakából nézné, hogy egyszer majd kiérdemelhessük nála halandóságunkban az irgalmas halál kegyelmét. Ennyi volna csak? A többi... mint tudjuk, „megnyugtatóan” hamleti.

LK: Már eleve értékelted ezt a két kategóriát, azt a másodikat eléggé gunyorosan fogalmaztad meg. Mégis, azt az ironikusan megfogalmazottat, a második álláspontot képviselem. Van egy versem, ami arról szól, hogy aktuális vagyok, mert nincs esélyem. A vers címe Gyere velem a mitológiába, és úgy végződik: „Nincs esélyem.” Tehát aktuális vagyok. Én így értelmezem az időszerűséget. Nem foglalkozom különösebben a napi politikával, a napi kultúrpolitikai eseményekkel sem. De ez nem azt jelenti, hogy csupán az úgynevezett örök témákban találok ihletet, hiszen minden megérint engem, a pillanatnyi külvilági esemény belém sújt. Bizonyára nincsen olyan ember, akire ne hatna a napi időszerű helyzet. Csak az a kérdés, hogy az az ember hogyan adja vissza a történeteket. Én úgy cselekszem, hogy amit a napi események kihoznak belőlem, azt bizonyos képzetársítással leírom.

LADIK KATALIN

Balkán expressz

A visszatérő világok! ahogy
körbeforognak kiszaggatott szegéllyel,
egy mindegy-hol hulló pillanatot,
melynek nélkülem kell elvesznie.

(Tandori Dezső)

Távolabb vagyok most tőled,
mint óceánjáró a kukoricaföldeken.
A száguldó villanypóznák, fekete árbocok.
Távolabb vagyok, semhogy győztes vitorlaként szétszakadjak,
még távolabb leszek, ha megérkezem.

Itt szomjúság van és mélyből jövő, fájdalmas hang.
Csak álom az egész - suttogom ihlettel.
Itt tegnap lezuhant egy angyal.

Most mindenki naplót ír,
és szaporítja a történelmet.
Az ajtóban hattyú és gépfegyver ölelkezik.
A mozdonyvezető egy hamuszín,
üres szemgödrű ember.

Egyre távolabb tőled, ahogy feléd közeledem,
egy veréb ütődik az ablaküveghez.
Hatalmas, fekete kályhacsövek
üvöltenek fel bennem,
hol vagy? Itt sötét van és döbbenet.
Ha ez a történelem, hát nem értelek meg,
ne várj rám, amikor megérkezem.

Gyere velem a mitológiába

Gregor Davidownak

Gyere velem a mitológiába,
amely rólam szól, s ettől kockázatos.
Androgin vagyok; hazug. Tehát őszinte.
Csakis önmagamról adok információt,
s mivel az mindenkit érdekel - közügy.
Az önkínzás eredménye vagyok, az önszerelemé.

Gyere velem az időgépbe,
amely az alkotói mechanizmus velejárója.
Műtárgy vagyok, azaz kentaur.

Gyere velem a mitológiába,
mert nem akarok műtárgy lenni.
Letéptem láncaimat,
a teremtőnek nincs többé hatalma fölöttem
Nincs esélyem. Tehát aktuális vagyok.

Sirály

... mint az iszonyú kezdete,
mit még elviselünk

(R. M. Rilke)

Fényes hússal csőrében
életbe ejti a tengert.
Belemártja kezét a fénybe:
felszikráznak rég elfelejtett arcok,
rajtuk is szárnyakká burjánzik a penész.

Holdfényben elégeti tollazatát.
Vijjog a beteg, fáradt és elvadult tenger.
Már nem angyal, nem ember.
Vissza a tojásba!
Bensőbb lebegéssel, örök jelenben
élni a tágasabb létet.

Tenger, senki

Belenéz a sokcsillagú öbölbe.
Ott áll saját mélysége tisztaságában,
S mélysége nem ott van, ahol a felhők
és a szenvedély:
Mélysége a tisztaságban, a derűben van.
Ez a derű nem játszadozás a szakadék szélén.
Ez a szépség magába fogadja a halál sugárzását.

NÉMETH PÉTER MIKOLA

Átlényegít

(A *gos-parafraízis Mutatvány című textusára a plein airben*)

„Lehullott minden táj a halálról
Arcodon átsüt a nappali Hold
Miért is kezdtem emberrel nagyot”
(Madách Imre)

Gosztola Gábor emlékére (1945-2018)*

...FOLYA-

MATOS

...EMLÉ-

KEID...

előhívott, megragadott negatívokon:

Csontomiglan + Csotodiglan

Voltomiglan + Voltodiglan

Holtomiglan + Holtodiglan

ü z e n e t e k - - Szótlanul

eltemetett közérzetek

a szentendrei Pap-szigeten

a szakadatlan ásító dombok között

a vihar után megtért nyarak csöndjében földszaggal

érkeznek meg gyógyulásod ígéretei, gyógyszerekkel,

prosperói vágyálmaid hűséges kutyáival

tisztára nyalogatni sebhelyeidet.

* Gosztola Gábor *Mutatvány* című textusát a Katedrális irodalmi, művészeti és bölcséleti folyóirat III. évfolyamának 1. száma közölte, 1993-ban, a 12-13. oldalon. A szöveg ihlette *Átlényegít* című opusom lezárva 2017-ben, Szent Iván hajnalán, lélekben a lengyelországi zarándoklatra készülődve: Csensztokóba, a Jasna Góranak (Fény Hegye) nevezett magyar alapítású pálos monostorba, ahol szakrális performanszként a Fekete Madonna kegyképének koronájába helyezem el arcmásomat.

Törköly-illat-ladik ring a Styx-Duna hullámain,
remegő lábakkal a vízen tanulsz meg újra járni,
és most táncot lejteti is az
arieli lágy szellők ölen ifjúkori szerelmeiddel:
az Égre virágzó Május-fák alatt.
DÍCSÉRTESSÉK KEGYELETTEL
a mennyei pulzáló rés forró combjaik között
lávaömléskor.
Ma még minden újjászületőben van,
ahogy tükör által homályosan látni.
ÍGY FOGADTASSON EL
LEGGYÖNYÖRÜBBEN MEGFESTETT
MONA LISA-MOSOLYOD -!

(::)

TÖREDEZZ!
töredezzél! - TÖREDEZZ! - töredezzél!
az Üde utca 7-ben,
ha megéri a G.G.-i lét,
ahogy a festett fény-vörös almokon
fuldokló kismacskáiddal cicázol még,
miközben észrevétlen
a sebes patakokból a Dunára ömlik a vér,
mintha az elíziumi mezőkre ömlenék,
ahol kitalálsz majd magadnak megint!
- Mondod, mondogatod: -
Általam leszel újjá,
mert először meg én láttalak,
kimaszkírozott nagyanyáink ölen, ahogy
páva- és fácántollas kalapkölteményeikben
modellt ülnek Lila ruhás hölgyekként a kakukkfüves mezőn,
a háttérben az *Utolsó reggeli* fényében,
ahol lehajolt hozzájuk az útszéli pléh-krisztus is
leánykori illatos hajukba elrejtteni gyógyíthatatlan sebeit.

Töredezz -!- Utasíts-!
mert kitalálható, aki itt hadakozni nem hivatott
Töredezz -! - Utasíts-!

Ha nem érzed magadénak másképpen a légiesített árnyakat (!)
Ne féljél! A czestochowai blues ütemére
lesz még ideje az újjá születésnek
s a homlokomba szúrt tövískoszorú előhívja most
gyöngyöző vércseppekkel ezt a gyönyörű kuplét itt:

„a leányom - luxurious töredezve - luxu-ri-ous
kitaszítva - pazar kegyelettel - fényűző
összetörve - luxurious ha megéri - luxurious
pusztulása is fényűző Ám MISERERE-!
ha nekem leggyönyörűbb.”

LEÁNYOM (!) - a feszület sebhelyes keze-feje átviláglik a felidézett

MASZKOKON + ARCOKON + ARCMASZKOKON

Hajkoronádat aranyos gloriolává deríti a fény - Krisztusivá lenni, de
mindenáron, életre-halálra szóló mutatvány ez... Bár...?
(LÁM a metaforikus kétes pszichózis mosolyodra most ELKOMORODIK)

(::)

- Bár kitalálhatnám kinek szólok utószor
de a hangom i d e g e n -
CSAK az Arcot nézem ... gyönyörködöm benne ... ha lehet (!)

... A FEKETE MADONNA-ARCOT ...

(::)

[INNENTŐL VÉGIG SORKIZÁRT]
Testtemplomunkon át felénk fordul a felkelő Nap fénye (!)
kitaláltam előre: LUXIRIOSIS - dűnnyögte - amint
gyöngyöző szájszegletében meghallottam először és utoljára
habzó unott mosollyal az égiekből érkező életre szóló kérdést:
„Aztán mi végre az egész teremtés!”

*Lehullott minden táj a halálról
Arcodon átsüt a Hold*

NÉMETH PÉTER MIKOLA

A kettősségben-lét szindrómája

„Gipszbe ágyazottan a fej.
Fehér negatívan a lüktetés.”

(n.p.m.)

A mottó kétsorosát, amelynek címe *Post mortem*, de akár *ArcMaszk* is lehetne, Ferenczy Béni Adyról készített halotti maszkja látomásosan ihlette, még a 20. század hajlékán, valahogy úgy, ahogy most Ekszpanziónk témaválasztását is. Egy elhatalmasodó életérzés sugallja, valójában az, amit minden szenzibilis embernek előbb vagy utóbb meg kell éreznie, hogy tudniillik a harmadik évezred narthexében a „tökéletes személy”, a „tökéletes szabadság” ideája még inkább viszonylagossá, távolivá válik, és a tökéletességre való törekvés önmagában is egyre abszurdabbnak látszik, mint korábbi évszázadainkban. Vajon mi lehet ennek a természetellenes, napjainkra mégis „természetesnek” tűnő folyamatnak az oka? „Ekszpandeálásaink” évekkorábban meghirdetett *VisszaSejtesít* „logikájában” ezúttal az a kérdés: miért is kellett korábban, s miért kellene továbbra is a „tökéletes individuum” realizálására törekednünk? Mit is értsünk ma tökéletesen, ráadásul a szabadságvágyaink összefüggésében, mit? És egyáltalán, ki lehet ma közülünk „tökéletes személy”, személyiség, akkor, amikor „az európai kultúrában a személyesség” már a kezdetek kezdetén tudathasadásos kettősséget teremtett. Hamvas Béla a következőképp vélekedik erről a dualisztikus állapotról, amit Thiel Katalin lényeglátó leírása jól láttat ma, hogy: „Dupla sorsunk lett, egy macbethi és egy hamleti, illetve egy Don Quijote-i és egy Sancho Panza-i, vagyis egy hivatalos/nyilvános és egy privát »szélmalom-történet«, ez vált Európában „természetessé”. A személyesség szétesésével együtt járó lélektani folyamatot, illetve állapotot kívánja megjeleníteni Hamvas nagyregénye hét fejezetében.

Ezért is lett a XXII. Ekszpanziónk egyik választott alapműve a *Karnevál*. Az a dualista tudat, amelyben a regény főhőse, Bormester Mihály (Mike és Michail) kettős története játszódik, Hamvas meglátása szerint abban a helyzetben, ott és akkor „az egész eddigi államvezetés csődöt mondott”. Így a 19-20. század emberének a külvilággal való egyre kilátástalanabb és zavarodottabb kapcsolatát a művészlélek a Szent és a Bolond „szerepében” hivatott megjeleníteni, csodát-várón. A „csoda”, amiről már az ókori római krónikák is hírt adtak, úgy válhat mindennapi valósággá – többek között Hubay Miklós *Római karnevál* című drámáját is ez ihlette –, hogy a karnevalok idején a Via del Corsón versenyfutást rendeztek a nyomorékoknak, a bonkákknak és csonkákknak, a féllábúaknak, a bénáknak, a sántáknak, és mert nekik nem volt veszteni valójuk, ők a mindennapi létükért futottak, időről-időre képesek voltak legyőzni ép-kézláb ellenfeleiket, az olimpikon atlétákat. Társadalmi állapotunk annyiban analóg az ókorival, hogy

azóta is „tartósan” karneváli az élethelyzetünk, a hangulatunkról már nem is beszélve. Hogy miért? Valószínűleg azért is, mert „odafent”, az önmagukat elitnek képzelők köreiből egyre kevésbé hisznek a valódi demokráciában. Ugyanakkor egyre erőteljesebben működik a protokoll, a bürokrácia. „Idelelent” pedig, a társadalomból kiszorítottak szintjén úgy érzékelni, ha mások már nem is, de ők, a jogfosztottan „tiszták”, még mindig hisznek. Ebben a *lassú körénk feketedésben, a kilátástalanság hevében* egyes-egyedül már csak igazán ők hisznek a változásban, mert nem is tehetnek másként. Könyörtelen a helyzetük, nincs más választásuk. Az „odaföntiek” álarcát öltve alakoskodnak, tetszetős karneváli álarcokat, csillogó jelmezeket viselnek. Az „ide-lentiek” kellő öniróniával maskuráznak: kikenik, kifenik magukat, a farsangra halottjaikról öltözködnek, ahogy itt minálunk azt hagyományosan meg is teszik az ipolydamásdi és helembai farsangolók. Kegyeletből viselik hozzátartozóik, rokonaik, szeretteik ruháit, kacatjait, így emlékezve meg róluk, farsangtemetéskor tudatosan „eljártszva” a gondolattal: „Jaj, mi lesz velünk feltámadáskor: mezítelenül maradunk?” Így, ezzel a büntudattal ülik meg évről-évre önfeledten „A mélypont ünnepélyét”. De Arcuk van, még, ha mélyen, megviselten ráncoktól barázdált, fáradtan szomorú, melankolikus is az az Arc, ám emberi. Az arcvonásokban, az arcjátékban kifejeződő lelki folyamatokban a látszat és a létező nem állhat szemben egymással, hanem az Arc és Maszk, illetve a Maszk és Arc „ArcMaszk”-ká kell hogy átlényegüljön. S ez a lelki folyamat a célja minden „teremtő indítástól ihletett műnek – a művészetnek”, ahogy erről Kemény Katalin halála előtt nem sokkal *Tízezer bőrű lélek* című interjújában elmélkedett férje, Hamvas Béla *Karneváljáról*, mint az életmű leglényegesebb darabjáról. A Maszk szakralizál, az Álarc profanizál, s a kettő semmiképp sem fölcserélhető, összekeverhető. A Maszk olyan Arc-lenyomat, amely a személy felismerhetőségét az örökkévalóságba emeli. Ilyen Babits, Pilinszky, Szabó Lőrinc, Németh László, Szentkuthy Miklós – vagy épp Liszt és Beethoven, Nietzsche és Hegel halotti maszkja. Az Álarc ugyanakkor egy olyan, az emberi Arc elé helyezett műtárgy, amely az illető személy alakoskodását, eltakarását, felismerhetetlenségét szolgálja. A kettő ilyen értelemben lényegileg különbözik egymástól, a közgondolkodásban funkciójuk mégis összekeveredik. Vajon miért? Többek között, a mostani Ekszpanziókon, az összművészetek eszközeivel erre keressük az alkotói választ, abból az alapállásból kiindulva, hogy a klasszikusok teljességigénye és az avantgárd művészetek töredékessége minden eddigi filológiai megállapítás ellenére összeegyeztethető, ahogy az már a magyar avantgárd hajnalán eleve érzékelhetővé vált, Kassák Lajos első kötete, az *Éposz Wagner maszkjában* megjelenésekor például, ami mesteresen így kezdődött:

Ó élet, ki hátamon hordtam a házam
és csúsztam az árkot a gondfa tövén,
most nyisson a bánatok árva gubója
és nyisson utamra a messze világ.
Mert voltam idáig a könnyek igása,
ki szántja szemének a drága körét –
de lettem a dac, ki az égre dörömböl:
megdúlt ige mécsese, tűzteli kín!

Az eposz az ősi, a hagyományos az „egylényegűvé” válhat a modernnel, a legújabbal, az avantgárddal: Kassák verse ebben a formájában a korabeli wagneri zenével, operával.

De visszatérve Hamvas személyességről vallott gondolatköréhez, a *Karnevál*ban a „kettős tudat” másik gyakorlati példája, az alkotó zárójeles megjegyzéseinek alkalmazása.

A zárójelbe tett „hátsó gondolatok” zavarba ejtő őszinteséggel ellenpontozzák a „panírozott”, a „becsomagolt” szavakat, illetve a szavak maszkírozottságát. Arról van itt szó, hogy:

Közhelyes gondolataink réseiben,
mint születésnap virágok
a prés alatt:
- „Év az évre” -
újjászületik
az a „Semmi”, amit
egy életen át valóságnak
becézgetünk reggelente.

(Németh Péter Mikola: *Naplövő*)

A *Karnevál* főszereplője, Bormester Mihály, ha reggelente Napba nézhet, akkor a fény hatására éberen mindvégig azon munkálkodik, hogy új napot, új létet alapítson, hogy helyreállíthassa az „eredeti egységet”, vagyis a „normális emberi létet”. Vajon ma képesekké válhatunk az alapállás visszaállítására, a visszasejtesítés folyamatának megvalósítására akkor, amikor a közös nevezőkről, a „normális” fogalmáról alapjaiban eltérőek az értelmezéseink, meglátásaink, benyomásaink? Talán igen, talán nem. Mindenesetre, ha a helyes diagnózis szerint már ott tartunk, „ahol” - nem tudni persze, hogy igazán hol -, akkor eljátszva a gondolattal James Joyce *Ulysses*éhez, Hamvas *Karnevál*jához hasonlóan újra sorba vehetjük az emberi létezés, „életre tévedt egységünk” lényegi eseményeinek, ma is érvényes formáit, megnyilvánulásait: Születés/Halál; Igazság/Szépség/Jóság; Szeretet/Szerelem, Kétely/Bizalom, Hit/Remény/Unalom; Vágy/Önzés/Felszínesség/Érdektelenség/Közöny/Ostobaság; Színeváltozás/Alakoskodás/Farsangolás/Busózás/Maskurázás; Bűn/Bűnhődés; Üdvözülés... etc.

S így vállalkozhatunk újra meg újra a szellem hullámhosszán teremtő akarattal a harmadik évezred küszöbén ReAnGeliZált, azaz visszaAngyalított Kerubbokként bukdácsolva az Ekszpanzió XXII. évében, minden emberire kiterjedő, szelíd „ekszpandálásaink” horizontján, a rendelkezésünkre álló tér-idő békés meghódítására: megváltódásunk, szeretetünk, hitünk reménységével, miközben sejteinkben érezzük, tudjuk is talán:

Az én halála

Egy sosem volt Madaré
az életünkben.

item:

Ne a haláltól, a meghalástól
féljél az in extremisben.

(2.)

Maszk az arcokon.
Só, víz, véres veríték.
- Megfeszítettett.

(3.)

Haikuarcod
lebiggyesztett ajakkal
halotti maszkom

Kelt Vámosmikolán, 2010 farsangján

PAPP TIBOR

Megnyitó szavak a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Avantgárd alkotó a művészetében igenis legyen agresszív!

A taplótapintatú világban, ahol a kulturálatlan tömegek, az agyonpolitizált médiumok párna alá szorítva igyekeznek megfojtani minden művészeti újítást, minden formai előretörést, minden nekiruszkodást, minden művészi felfedezést, minden nyitást, minden szellemi szabadságot.

Tessék nyitott füllel, nyitott szemmel mozogni az emberek és az intézmények között, tessék kritikus szemmel felmérni az irodalom tudományosnak titulált intézményeit, vagy elemezni a legmagasabb szintűnek kikiáltott egyetemi oktatás milyenségét, de ne tessék megkérdezni az egyetemi oktatótól, hogy ki volt Möschi Lukács vagy Sülyepüspöki József, mert ha ő professzorsága nemcsak konzervatív, hanem még műveletlen is, amennyiben nem ismeri ezeket a 18. századi alkotókat, a magyar vizuális költészet úttörőit, akkor csak védekezésre hangolt lenézés párolgathat ki belőle – vagy gyorsan érő bosszú. Azért igyekeznek párna alá szorítani az avantgárd fejét, hogy az új művészet haláltusája hangtalan legyen. Ezt kivédendő, igenis: az avantgárd költő legyen agresszív, a túlélésre nincs jobb recept.

A költészet kiteljesedéséhez szükség van minden olyan – az avantgárral nem ellenségeskedő – megnyilvánulásra, tevékenységre, mint amelyet az Ekszpanzió csoport úz – idestova 25 éve. Ez alatt a negyedszázad alatt a rövidnadrágos fiúkból meglett performerek, költők, irodalmárok lettek – nyitott szemű olvasók, irodalomfogyasztók. Közülük sokan, ha eredetiben nem is hallották azt, amit a 70-es éveiben járó Kassák Lajos osztott meg Párizsban, 1964-ben a Boulevard St. Germain egyik kávéházában a három megszeppent Magyar Műhelyessel, Nagy Pállal, Pátkai Ervinnel és velem: legyenek merészebbek! Ösztönösen igyekeztek és igyekeznek ma is eleget tenni ennek a felszólításnak.

Számítván arra, hogy igazi, nyitott közönséggel állok szemben, ennek folyamányaként kihasználni merészelem az alkalmat egy poétikailag fölöttébb jelentős esemény bejelentésére. A konkrét költészet atyja, Eugen Gomringer 2013. október 18-án, 18 órai kezdettel az A22-es Galériában (Akácfa utca 22.) Ingo Glasszal és Mengyán Andrással közös kiállításuk megnyitóján mond bevezetőt.

Eugen Gomringer 1925-ben Bolíviában született, anyja bolíviai, apja pedig svájci származású volt. 1954 és 1958 között Max Bill titkáraként találkozik Decio Pignatarival, aki Alberto és Haroldo de Campos mellett egyik szerkesztője volt a Noigandres című brazil folyóiratnak.

1953-ban, Bernben a Spiral Press kiadónál jelent meg Gomringer *Konstellationen* című könyve, amely alapköve és elindítója lett a konkrét költészetnek. E könyvben a nyelv legradikálisabb egyszerűsítésére

támaszkodva, a verbális költészet legegyszerűbb vizuális modelljét formálja meg a költő. Az új (konkrét) költeménnyel a létező nyelvészeti struktúrákat igyekezett befolyásolni.

Eme rövidke kitérő után a kísérletező kedvű alkotók egyik kikötője, árulerakodója, üzemanyag-vételező helye a Duna-kanyar, az Ipoly-mente kies vidékén hol itt, hol ott, szellemi sátrat verő Ekszpanzió, a Nemzetközi Kortárs Művészeti mozgalom által rendezett összejövetel. A beharangozott előadásokból ítélve az ekszpanziósok is igyekeznek keménynek és merésznek lenni; Kassákkal indítanak, behatolnak a világ labirintusába, s megvizsgálják a performanszokat a tény és a valóság szintjén.

A mai nemzetközi avantgárral szinkronban a művészetre összpontosítanak az E(x)kszpanzióban is. Erre a magatartásra nagy szükség van politikával és hirdetésekkel, reklámokkal telepízkített világunkban. Micsoda világban élünk: vers helyett a műsorok közötti szünetben gumibugyi-hirdetést nyomnak az orrunk alá.

A világosság nyúlványa vagyok, a magányos, a bekeríthetetlen, de lehetnék boldog bolond is.

Cinóber cafrika caplat mögöttem és belép a hold sárga kalappal. Nappal. A néppel. Elgurulva menten, mint küllő a kerékben, náddal a kezében.

Szárzat reccsen, aki tövisbe lép. Az egész életet fájlalja azt is, aki nemrég mocsár-hangon vezekelt, mint a lóp szélén zokogó zombék.

A homlokzat csipkéje nem ismeri időnk tengelyét, a torony szemöldökét, a madonnaarcú életet, az ollóval szabott gerincek hiábavalóságát, asszonyok serpenyőjét.

Ó, szalmás szomorú szem. Lakozott cipő gránitkeményen. Hír-éhes napraforgó-mozdulat. Egy pohárka fény, mely úgy viszonyul a cipőhöz, mint csikó a vizicsikóhoz, mint kő a ködhez.

Fiatalságod ott rostokol házad előtt, miként a csigabigák. Fürdőruhában. Narancsligetek narancs-csengetyűje, aranyhártyás buborékja, pici lámpása nem kell senkinek. A szorongás fája kivirágzik, gyorsított előélet után borotvált fejek, hánytorgó türelem, csontfalak, ellenfelek. Ötven zsák éretlen legenda. Aprított kenyér a beharangozott éjszakán, a kövér szögek szögek szögek súlyosak, az örömet ujjaid kulcsa nem nyitja már, huzat mozgatja hálóinged függönyét, amit leeresztettél a földre. Hosszú hallgatás után hátráló férfitestek illatában bronz-kútból ömlik síkvidékre harangok húsvéti énekéből a feltámadás.

Budapest, 2013. szeptember 5.

KABDEBŐ LÓRÁNT

A világ labirintusában*

A 20. század, függetlenül történelmétől (a diktatúráitól, világháborúitól, forradalmaitól, ellenforradalmaitól, minden embertelen eseményeitől) az emberi létezés végső, kétségbejítő helyzeteit is átgondoltatta. Lásd például Joseph Conrad *Heart of Darkness*, Céline *Utazás az éjszaka mélyére*, T. S. Eliot *The Waste Land* és *The Hollow Men*, vagy mindjárt a kezdeteknél Franz Kafka *A kastély* című műveit; Gottfried Benn költészetét vagy Celan életét és művét. Avagy akár még a korábbi században keletkezett Böcklin *A holtak szigete* festményvariációit, aztán Munch *Kiáltás* festményének pszichológiai döbbenetét, avagy a kalandos sorsú *Guernica* című festménynek nemcsak a publicisztikus eseményhátterúségét, hanem szereplőinek kétségbejítő sugalmait. A művészet labirintusba vezette volna a világot?

„Mi vagyunk az üresek / mi vagyunk a kitömötték / zsúpkobakunk / egymásnak rogy [...] mint száraz fűben a szél / vagy patkányok lába száraz / pincénk üvegcserepén.” Avagy van más – akárha rejtekút – ellenében? Eliot pokolcellákba vetett bábképzeteiben vigaszként felizzik a rózsaképzet, a katedrálisok világosságot adó fényforrása, „az alkonyi halálország / örök csillaga / és százlevelű rózsája / egyedüli reménye / az üreseknek”.

Ha csak publicisztikus megszólalásokkal tiltakozna a szöveg, a plakát, akárha szuggesztív erejével a kép, akkor is kevés lenne ellenerőnek minden kimondott tiltakozás. Magában a műalkotásban kell ellentmondani a Gonosznak, keresni benne, a labirintusban a Minótauros elleni küzdelem megoldhatóságát.

Az éjmélyi utazásban felvillan-e a világ világosságát sugárzó oximoron a létezés harmonikus voltának formájára utalva? A kortársak politikai szavakat vártak a megfogalmazódó fényesség befogadása helyett. A keservesen kilicített derű majd csak utólag, a vészek múltán szerveződő távlatban állhat össze poétikailag megfogalmazható képletté, újabb nemzedékek eligazító példázatává.

* * *

A racionálisan gondolkozó európai ember 20. századi létezésének keserves megoldhatatlanságai a versbeszédben, a mondaton belüli felelés dialogicitását váltották ki: „A: *Rettenetes. De ne törődj vele,*

* Az *Ekszpanzió XXV. Tények + Reáliák + Valóságok* című szimpóziumon hangzott el: Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2013. szeptember 5.

mert mindezen nem lehet változtatni. / B: Nem lehet változtatni? Hisz ez még rettenetesebb!” (Szabó Lőrinc: *Tízezer magyar gyermek*). Az európai gondolkozás labirintusában elhangzott, hogy Auschwitz után nem lehet költészet, és ezt legnagyobbjai közül Gottfried Benn éppúgy végiggondolta, miként Celan nemcsak költészetté, de a túlélést elviselni nem bíró életáldozattá alkotta, utódaik pedig a lepusztultság kétségbeesését szerkesztették műalkotássá, beleidézve elmúlt korok szövegeit bizonyítékok gyanánt. A modern megszerkesztettségéből a posztmodern szerkesztődés elkeseredésébe vonva a létezés értelmét veszítő figyelmet.

Ellenében lehetett-e poétikai hitellel oldani a létezés tragédiáját? Harc az ünnepért? De milyen „harc” és milyen „ünnep”? A kései Yeats formázza meg a néző és a szereplő egymás helyzetét kiegészítően ellenpontozva ezt a most-pontokra bomló történelmi létezést: „Hector is dead and there's a light in Troy/ We that look on but laugh in tragic joy”.¹ Ezt válaszolta Rilke utolsó két duinói elégiájára, ennek rózsakertje oldja fel a történelmi létezést az autentikus lét számára Eliot *Négy kvartett*ében. De ennek az oximoronnak megjelenése József Attila egyik utolsó ép verse, a „*Költőnk és kora*” című költemény Janus-arcú záró képsora is: „Lágyan ülnek ki a boldog / halmokon a hullafoltok.”

Számomra ezt a poétikai formációt T. S. Eliot három mágusának „vonulása” formálja életmodellé (*Journey of the Magic*), amely egyszerre pokoljárás (így fogalmaztak erről a 20. században) és a derű keresése. A „mágusok” a történetmondás lineáris modellje szerint elindulnak a Születést megünnepelni, de utazásukat egyben a Megváltás átélésébe is belevonja a betlehemi barlang és a golgotai három fa sugárzásának érzékelése. A lineáris vers átlép az időből a káprázat gyűrűző forgásába: a század líráját meghatározó egyik alapmondathoz vezetve: „I should be glad of another death” (Vas István fordításában: „Másképp halálnak örülnék”; Szabó Lőrinc magyar szövege szerint: „Másik halált szeretnék”).

* * *

Mindez ugyanakkor nemcsak a költők poétikai aktusában jelentkezik. Ennek a megszólalásmódnak a hátterében ott találok a fizika létszemléletének módszertanát; a fizikus Heisenberg a megfigyelőt magát is belehelyezi a megfigyelt világegészbe: „A kvantumelmélet, mint Bohr kifejezte, arra emlékeztet bennünket, hogy az élet harmóniájának keresése közben sohase felejtjük el: az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk.” Mintha Yeats versét hallanám. Először figyeltem fel ennek a szemléletnek poétikai formálódására, és majd két évtized múlva talákoztam Heisenberg szövegével.

* * *

A modern fizika és a modern művészet, más-más indítással, de ugyanazon labirintus értelmezésére, éjszakai voltára ellentétesen, annak lakhatóvá tételére vívja a maga *expanszióját*.

1 William Butler YEATS, *The Gyres*, 1936–1937, Szele Bálint fordításában: „Hektór halott és Trója lángot vet; / Aki látja, gyászos örömmel nevet.”

A „tragic joy” azt az egészet keresi az ember számára, amitől látszólag eltávolodott éppen a mi időnkre. Felül akarja írni, keresve a világ létének és az ember életének értelmezhetőségét. Hozzam a példákat akár a Bibliából?

Ezekiel 40,1-5:

Száműzetésünk 25. esztendejében, az év kezdetén, a hónap tizedik napján, a város elfoglalása után a tizennegyedik évben, éppen azon a napon fölöttem volt az Úr keze. Elvitt isteni látomásban Izrael földjére, és letett egy nagyon magas hegyre. Ezen a hegyen olyasmi tárult elém, mintha dél felé város épült volna. Odavitt és lám, ott volt egy ember, aki mintha ércből lett volna; lenzsinórt tartott a kezében, meg egy mérővevőt és ott állt a kapuban. A férfi megszólított: „Emberfia, jól nyisd ki a szemedet és a füledet! Nagyon figyelj mindenre, amit majd mutatok, mert azért kerültél ide, hogy ezt megmutassam neked! Mondj el Izrael házának mindent, amit csak látni fogsz.” És lám, a templomot fal vette körül minden oldalról.

Izajás 65,17-25:

Mert új eget és új földet teremtek; a régi feledésbe merül, és eszébe se jut többé senkinek. Örüljete és ujjongjatek azon mindörökké, amit majd teremtek! Mert Jeruzsálemet „öröm”-nek teremtem és népét „ujjongás”-nak. Örömöm telik majd Jeruzsálemben és ujjongani fogok népemen. Nem hallatszik többé benne sem sírás, sem jajkiáltás. Nem lesz többé benne olyan gyermek, aki csak néhány napig él; sem öreg ember, aki ne töltené be élete napjait. Mert a legfiatalabb is százéves korában hal meg; s aki nem éri meg a századik évét, az már átkozottnak számít. Házakat építenek, és ők laknak benne; szőlőt telepítenek, és ők élvezik gyümölcsét. Nem azért építkeznek, hogy más lakják benne; s nem azért ültetnek, hogy más egye gyümölcsét. Mert népem életkora hasonló lesz a fák életkorához; és választottaim maguk veszik hasznát kezük minden munkájának. Nem fáradoznak majd hiába, és nem a pusztulásra szülik gyermekeiket, hanem az Úrtól megáldottak nemzedéke lesznek, s gyermekeik is velük egyetemben. Még mielőtt szólítanának, már válaszolok; még be sem fejezik szavukat, már meghallgatom őket. Együtt legelésznek majd a farkas és a bárány; szalmát eszik az oroszlán, akárcsak az ökör; és a kígyónak por lesz az eledele. Sehol nem ártnak, és nem pusztítanak az én szent hegyemen – mondja az Úr.

És bárha a Sacco di Roma és a német parasztháború kortársai szemében koruk a pusztítás kirívó évszázada lehetett, utókoruk mégis a Sixtus-kápolna, és az isenheimi oltár létrejöttével jegyzi a korszakot. A fizika és a metafizika erővonalainak megcsavarodása és összefonódása reprezentálhatja-e majdan Guernica, Auschwitz, Katyń és Hiroshima évszázadát? Be tudja-e fogadni valamely eljövendő nemzedék a személyiség megépíthetlenségét és hitének elvesztését, az igen átélő szöveg ellenpontozottságát felvető nyilvános confessiót? Idézzem az egyik legpusztítóbb háború kitörésének kezdetén elhangzott húsvéti rádiószöveget, Szabó Lőrinc megfogalmazását: „Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnesse borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista ön-

istenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csendes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nem egyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai.”

Reménykedjünk! A vésszéken túltekintő látás foglalhatja magába a lepusztultság ellenkezőjeként létszemléletébe, az ünnephez vezető derű rejtekútját. A 20. század nagy európai költőinek küzdelmes poétikai útkeresése éppen efelé gyűrűzött, és ezt találta korábbi küzdelmes költői és emberi útjának felváltásaként az *Énekekben* Ezra Pound, és ezt élte meg költői születése pillanatától életműve teljességében az általunk ma végre méltán ünnepelt egyetemes költőzseni, Weöres Sándor.

Szinte *de profundis*ként fogalmazza meg mindezt az az író, aki művében is, életrajzában is talán a legelkeseredettebben vállalta magára az éjszaka mélységét. Céline világitótoronyként kiemelkedő szövegezéssel mutatta fel a „tragic joy” felfelé gyűrűző vágyakozását, a maga ironikus megfogalmazásával, „mint a varangyos béka, teli eszményekkel”:

én egy olyan gyönyörű gondolatra vágytam, amelyik erősebb, mint a halál, és amelynek segítségével örömet, gondtalanságot, bátorságot hintek szét magam körül. Mint egy hős magvető.

Akkor aztán teli lennék bátorsággal. Mindenütt kibuggyanna belőlem a bátorság, és az élet maga se lenne más, mint a bátorság tökéletes eszméje, amelyik aztán rendben tartaná az embereket meg a tárgyakat is, a földtől egészen az égig. Mindezzel pedig egészen magától értetődően annyi szeretet is járna, hogy a gyengédség visszazárná a halált is a maga kis kuckójába, ahol viszont olyan jó meleg támadna, hogy még az a kurva halál is elkezdene keresni az élvezeteket, méghozzá mindenkivel. De szép is lenne! És milyen jó!

És idézzem az expanzió léte és közöttünk léte szöveg-bizonyítékaként (a niceai hitvallás szavával: „az írások szerint”) az Evangélium legköltőibb szövegét: János 1,10-12:

(Az Ige) volt az igazi világosság, amely minden embert megvilágosít.

A világba jött, a világban volt, általa lett a világ, mégsem ismerte föl a világ.

A tulajdonába jött, de övéi nem fogadták be.

Ám akik befogadták, azoknak hatalmat adott, hogy Isten gyermekei legyenek.

Ide kívánczik egy nagy magyar remekmű konklúziója, Célinnel majdnem egy időből, az önmaga létezésének értelmére, a most-pontokra szakadó történelem ellenében, éppen az evangéliumi szöveg ihletésére eszmélkedő ember önmagára találása. A labirintusban-lét életigenlő modelljeként:

én KASSÁK LAJOS vagyok

s fejünk fölött elröpül a nikkal számovár.

A 20. század művészete a lélek éjszakájának labirintusát felülíró erejével lesz emlékezetes erejű?

SZAKOLCZAY LAJOS

Éposz Kassák maszkjában

Az Ekszpanzió XXIX. + 1 kiállítás-performansa a nagymarosi Sigil Galériában

Szent örültek mindig vannak – az évtizedek előtt az Ekszpanziót elindító Németh Péter Mikola költő, performanszművész, alkotó-rendező közéjük tartozik –, nekik köszönhető, hogy a Föld tovább forog, nem fagynak be a tengerek; a művészet és kultúra tavai oly kihívóan csábítanak az érték-vadászatra, hogy ember legyen a talpán, akit nem ragad magával ez a kincsmentő, újabb kincs alkotására-fölfedezésére biztató buzgóság.

Avantgárd hevület? A korábról, főképp Kassák Lajos munkássága nyomán ismert – mindent megújító – élcsapat újraálmodása? Csatlakozás egy ma már kevésbé ismert, és sajnos sokszor lenézett vonulathoz, amely – noha sokan elkönnyvelték volna halálát – nem múlt ki, sőt (lásd az Ekszpanzió huszonkilenc éves útját) újra és újra hallatja a hangját?

Ez is, az is, de még inkább a 20. század rabigájából kitört, és a 21. század zűrzavarában, a talpán még bizonytalanul álló ember újbóli rácsodálkozása önmagára s a körülötte lévő világra. Hogy meghatározhasssa helyét, cselekvésének irányát s mozgatórugóját. Hogy ráébredhessen a kozmoszszal szembeni törekvésére, ugyanakkor jelezze: az ő szikla-voltja nélkül nem világ a világ, hamisan pislognak a csillagok.

Ennek a kitörésnek – hiába az avantgárd háttér – óhatatlanul megvan a romantikája. Az „álmodj nagyot!” rizikója. Kassák Lajosnál is megvolt, szentséges hevülettel ez az újító szándék. Szembemenni irányzatokkal, csoportokkal, szinte az egész világgal, mert úgy vélte, A Tett (lapjának címe is ez volt) csak akkor tett, ha a cselekvő erkölcs mozgatja. A Munka szintén csak akkor munka, ha magával hozza az ember (a személyiség) kiteljesedését. És a MA sem lehet tegnap, s ha lámpása nem a jövőre világít, semmit nem ér.

Jóllehet a főnti eszméket a múlt század kegyetlen vihara (II. világháború, emberirtás) jobbára összetörte, de a szellem embere nem azért emeltetett – az ész okán – arra a rangra, hogy veszni hagyja korábban kiküzdött értékeit. A mára vonatkoztatva is igaz mindez. Fejünk fölött százszor elrepülhet a nikkal számovár – Kassák világ-izomeróval jelölte ki útját –, de ha a mozgás (létezés) dinamikáját nem vagy kevésbé érzékeljük, lemaradunk az áhított jövőépítés pillanatairól.

S amit a tárlaton a dokumentum- és művészi fotók, grafikák és festmények garmadájában láthatunk, az épp az ellenkezőjét bizonyítja. Készenlélet az álmodásra. A szépség, bár nemegyszer a rútságával zakatoló szépség kiterjesztésére, a látómező éberségének a fenntartására. Ha hajdanán (pontosabban 1916-ban)

a csavargó esztétikáját megvalósító író-képzőművész (*Egy ember élete*) a tudatosan vállalt álarcban megnyilatkozhatott, miért volna ez idegen a napra éppen ötven éve meghalt avantgárd apostol előtt fejet hajtó kortárs írók-művészek előtt? A kiállítás (a programsorozat) címe, *Éposz Kassák maszkjában* tehát a magyar klasszikus nevezetes művének, az *Éposz Wagner maszkjában* parafrázisa. S minthogy a kétnapos összejövetel a *Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozó* címet viseli, alkotóinkon kívül más náció művei is fölfedezhetők a kiállításon.

Ha kétfelé is kell választanunk az anyagot – nemegyszer valamely képzőművészeti alkotás (festmény, grafika) csak fotómásolatban jelenik meg –, jól észlelhető a két terem módszerbeli, alkotás-lélektani, azonos tematikát sugárzó együvé tartozása. Kassák alakja fényképen többször is azért idéztetik meg – a pecabot szerelmeséé, a Szigligeten pihenőé s a feleségével, Kárpáti Klárával az otthon nyugalalmát árasztóé –, hogy intenzívebb legyen a kapcsolat a „főhős” s az általa inspirált művek között (köztük is az egyik legszebb művet – *Kassák Lajos kalapja vörösben, attribútumokkal díszítve* – Ladik Katalin jegyzi).

Nem véletlen a dokumentumfotók tengerözöne – csoportképek különböző találkozókról (2005, Terény; 2012, Visegrád), Köpöczi Rózsa lencséjének éleslátását mutató, dokumentumon jóval túlmutató nevezetes performanszokról (Visegrád, 2011; Terény, 2006) –, hiszen a képi adatolás egyfajta múzeumbeli megőrzésszámbavételt is jelez. Még Németh Zoltán Pál és Mezey Péter is részt vett ilyesféle, a jeles pillanatokat rögzítő fotók megalkotásában. Egészen kitűnő a *Kovaax maszklevétele* (Németh Zoltán Pál), a *Szombathy Bálint Kassák-maszkban* (Mezey Péter), a *Ladik Katalin 2006-os performansa* (Köpöczi Rózsa) és Deák-Varga Rita *Aisája* (Csetneki Gábor).

Csak jelzésszerűek a kiemelések, hiszen a fotók nagyobbik része – mert fotóművészek kezében van a masina – jóval többet mond a pillanat rögzítésénél. Megkomponálásuknál fogva ezek a fényképek (legalábbis jó részük) önálló művészi alkotásként is fölfoghatók. Ha ideírom a rajtuk fölbukkanó, az avantgárdban így-úgy jeleskedő alkotókat – Németh Péter Mikola, Szombathy Bálint, Petőcz András, Baksai József, Bohár András, Ladik Katalin, Nagy Pál, Bujdosó Alpár (ez utóbbi kettő a párizsi Magyar Műhely szerkesztője) –, azonnal látni azt a hatalmas érték-kört, amely a hajdani szabadkai Bosch+Bosch Csoportot éppúgy magában foglalja, mint a párizsi újítókat, vagy a költőnek és színésznek sem utolsó – nem csupán performanszairól híres, ám a Harag György rendezte Csehov-ciklusban karakteres szerepeket játszó – újvidéki Ladik Katalint is. Ladik három 1996-os marseille-i performanszképe, Antonin Artaud emlékét megidézve, ugyancsak karakteres alkotás.

Hogy a nagymarosi tárlaton a fotó vitte a prímet, olyan művészeknek köszönhető, akik képeikkel a gyönyörködtetésen túl valaminő életfilozófiát is sugalltak. Attila Meengham (Fehér farkas) mindhárom műve, de kiemelten a *Canvas*, és kiváltképp Németh Zoltán Pál mindenik alkotása ilyen mű. Ez utóbbitól szenzációs a nyolc darabból álló *Műcsarnok 1986* című sorozat – benne egyedi alkotások (például Melocco Miklós szobrának részlete vagy Bak Imre grafikáinak térfoglaló gesztusa) –, hiszen a fotóművész *holt tárgyakon* mutatta meg fényjátékkal, szerkezeti villódzással-trükkal az idő múlásának, vagyis a bennünk is lüktető időfaktornak a végtelenségét. Szép a fivérért megőrkítő portré-páros. A családjának szenvedését ugyancsak visszaadó *Bartal-korpusz* pedig lebilincselő.

A grafikák, festmények és plasztikák közt tallózva azonnal föltűnik Gaál József maszkjainak „éltető” csúnasága-brutalitása, Olescher Tamás biblikus megszállottsága (*Örömhír*), Filep Sándor vegyes technikájú

virtuóz grafikai lapjának humora (*Husszein pasa levele Köpöczi Rózsához*), Baksai József lényegét boncoló versbe tekintése (*Effeta*). Mihályfi Mária *Kőangyalt* álmodott olajba, és Nikoláj Ivanovot is a Szent Könyvben megbúvó igazságok-csodák képi megvalósítása izgatja (*Hal*). Szálkás vonal-humorával és letisztultságával lep meg a fiatal Syporca Whandal digitális grafika-hármasa (*Konstruktív magány I-III.*). Bereczki Kossack Katalin az égetett agyag mestere: *Földszelleme* sajátos állatmaszk, míg orsó-gránát formájú kerámiáiban (*Magvak I-III.*) ott a lüktető föld, a csíra ereje.

Gosztola Gábor valódi mester, jelenléte – avantgárd ide vagy oda – meghatározó. Organikus létka-landja („*Fény szeretne lenni a dal...*” – *Térgörbület VIII.*, 2007), a pasztellben villódzó női test hulláma egészen különös grafikai hálót ad – életjelekkel. Színes testvariációi is érzéki kitárulkozásról vallanak – köztük is elsősorban az *Ölelkezők I-II.* –, gesztusból kanyargós fölkiáltó jelet építő temperája pedig valódi főhajtás Kassák előtt (*Vörös jelek I-III.*, 1993). Hortobágyi Kettős Tamás nagyméretű mitikus olajfestményén (*Egyszer eljön az idő...*) megszentelődik a figuralitás, hiszen a hegyet körülhajózó énünkben ott bizserg a látomás fölszabadító, újratereztető hatása is.

„Hamlet a TÚL 'p ART-ról kalapban” – olvassuk a 29. találkozó alcímét, amelyben akarva-akaratlan tömörül a Kassák-hívók legfőbb vágya: mielőbb helyezzük az őt megérdemlő helyre az íróknak és költőknek is kiváló, modern művészetet közvetítő apostolunkat!

SZOMBATHY BÁLINT

„A művészet ott van, ahol a művész tartózkodik”

A Mykolárium költészet napi megnyitójára

„Mi lett volna, ha” felvetésekkel kell elővezetnem a mára adott magasztos témát. Hogy miért ezzel, majd elmondom, de úgymint rájönnek, mi lehet ennek az oka. Tehát mi lett volna, ha a dadaista forradalom párizsi vezéralakja, Tristan Tzara visszavágyik származásának színhelyére, a romániai Moinești-be; a világot bejárt Moholy-Nagy László Amerikából visszatelepül Bácsborsódra; a pesti és bécsi harcokban edzett Kassák visszamegy szülőhelyére, Érsekújvárra; a Párizst megjárt Tamkó Sirató Károly visszautazik Újvidékre; vajon mi történne, ha Nagy Pál eladná párizsi lakását, és visszaköltözne Salgótarjánba, Papp Tibor pedig Tokajba; vagy ha jómagam fognám a sátorfámat, és vennék magamnak egy utolsó mentsvárat szülőfalumban, a bácskai Pacséren?

Mi lett volna, és mi lenne, ha az ilyen irányú mozgás fizikailag is visszasejtesíti a nagy avantgárd korpuszt a központok irányából, ahol már mindenki kipallérozódott, a kis közösségek, a hátszág felé, ahol még ugyancsak elkel a tudás, a tapasztalat és a költői szó, mert nincsenek egyetemek, galériák, színházak és egyéb szellemi góccok. Mi lenne, ha a felsorolt és ezen túl a feltételezett helységeken működne egy-egy olyan kis szellemi és spirituális sejttelep, mint amelyet Németh Péter álmodott választott szülőföldje, faluja, Vámosmikola számára, művészi toldaléknévként felvéve annak elnevezését is.

A cordobai származású Manuel Benítez Pérez hírneves matadort csak El Cordobésként ismerjük, a brasói Halász Gyula, világhírű fotográfus, Brassaiaként vonult be a történelembe, és hát Moholy-Nagy is csak Nagy Lászlóként lett anyakönyvezve, mint ahogyan Németh Péter Mikola is Németh Péterként. Ma viszont a művészvilág már inkább csak Mikolaként hivatkozik az alakjára. A két Mikola-fogalom immáron ennek a szellemi hajléknak és otthonnak, a Mykoláriumnak a felemelésével teljes mértékben összefonódnak tekinthető.

Egy élet elindult ebből az isten háta mögötti kis faluból, bő negyvenöt évvel ezelőtt, hogy bejárja a maga, még most is kerekedő pályáját, megtegye a maga velejáró és kevésbé kötelező köreit, átverekedje magát a sors elébe vetett akadályain, s felvértezze önmagát a magasabb szférákban kijelölhető célkért. Az önmegvalósítás iskolájának is nevezhetnénk ezt az emberi pályát, amelynek alakítója nem zárkózott be a maga egyediségébe, hanem a kollektív tette esküdött fel, ezzel együtt pedig egy nem tipikus emberi-művészeti modellre is. A korai magyar avantgárd élen járó egyéniségeinek, majd a II. világháború utáni újavantgárd korifeusainak kitaposott útján elindulva, az ifjú tettek felesküdt Németh Péter

STRIKER SÁNDOR

Avantgárd kontinuitás a 20. században*

„Ah, Cassius! ha ismernél,
ki véled Philippinél csatáztam.”

(Madách Imre: *Az ember tragédiája*)

Mikola első feladatainak egyike a közösségteremtés volt. Kassák és köre, valamint a Magyar Műhely adta az erőt és az elszántságot, ahhoz az emberfeletti vállaláshoz, hogy a még nem egészen szabad levegőjű '80-as években másodmagával feszítvált szervezzen egy Duna-parti kisvárosban, Görög templom nevű kiállítótermében, amely mindezek előtt semmilyen hasonlót nem tapasztalt, semmilyen hasonlóval nem találkozott.

Ebből a történelmi fontosságú szerveződésből a későbbiekben egy egész mozgalom terebélyesedett, amely – elvesztve feje fölül az állandó intézményi ernyőket – regionális programot dolgozott ki, megcélozva a kistérség arra felszentelt földrajzi pontjait. Az E(x)kszpanzió egy képlékeny, mondhatnánk nomád létformát vett fel, hiszen mozgatói felismerték és szó szerint értelmezték Robert Filliou szállóigéjét: „a művészet ott van, ahol a művész tartózkodik”. Vagyis, a művészetet nemcsak az arra kijelölt állami rezervátumokban kell keresni, hanem az élet szabadságával körülhatárolt emberi mozgástérben, annak totalitásában, legyen az egy pajta, egy istálló, egy vasúti peron vagy egy kocsmá. Ennek a mozgalomnak a fő animátora és szellemi irányítója Németh Péter Mikola és segítője, művészettörténész felesége, Köpöczi Rózsa lett; mozgatórugója pedig a tágabb értelemben vett családi és baráti közösség, amelyben aztán minden oda csatlakozó ember családtagnak érezhette magát. Ahogy most is annak érezheti.

A kollektív tudatra gyakorolt erő kifejtésével párhuzamosan bontakozott ki Mikola alkotói tevékenysége is, amelynek összegzésére az idén januárban került sor *Magyar skíz* címmel a budapesti Magyar Műhely Galériában, s melyet ezúttal itt láttatkozhatunk a Mykolárium tetőzete alatt. Az ekszpanziós rendezvények látogatói már tudják, hogy a líraisággal áthatott nyelvi szerkezetek és a képversek valójában drámai partitúrákként működnek a szerző liturgikus ihletésű előadásain, átvive az írott szó és a képi megjelenítés állapotát a hanginterpretáció cselekvéssel áthatott, összetett tartományába. A passiószerű drámai szituációkat alkalmanként lélekemelő énekbetétek erősítik, beteljesítve a költészet ősi küldetését, az élő beszédhasználatot, a száj útján történő áthagyományozást. Amikor a mai napon – a költészet hivatalos napján – ezek a rigmusok megszólalnak, nem lehet kétségünk afelől, hogy az ősi táltos archetípusának a megismerése valósul meg szemünk láttára, aki megteremti a mágiát, a szent varázslatot, amelyben feloldódva egy pillanatra megérezhetjük isten szeretetét.

Budapest, 2015. április 11.

Könyvismertetőm mottója az Ekszpanzió XXVIII. július 22-i Kassák-előadásaiból fakadt. Gondolatfolyamként – vagy ahogy egykor Tolnai Gábor mondotta nekünk a szemináriumon – újra és újra „rejtett búvópataként” hozta fel Cassiust Benke László, idézve Tamási Lajos versét, ahol Kassákot Cassiusként említi a költő-barát. Cassius neve felbukkan Madách *Tragédiájának* falanszter-színében is, ahol mint a mottóból is kitűnik, Ádám Brutusszal azonosítja magát, azonban a *Tragédiában* a korábbiakban sem Cassius, sem Brutus nem szerepelnek – csak épp az az attitűd, mely Brutus-Ádám-Madách, tehát Kassák közös attitűdje: a zsarnokság, a politikai önkény gyűlölete. A kelet-európai és a magyar avantgárd a művészeti önkényt állítja szembe e gátakkal, megzabolázhatatlanul. Mindenekelőtt G. Komoróczy Emőke könyve, amit – figyeljünk az intonációra – nem kell elolvasni. Nem kell elolvasni. Azaz, helyes szórendben: nem elolvasni kell. Ez egy krónika, ez egy lexikon. Mint amikor az ember bemegy egy erdőbe – mert ez egy erdő –, és amikor visszaérkezik, nem kérdezik meg tőle, hogy „és minden fát megnéztél? Mondd el, hogy milyen fákat láttál!” (A háttérben madárcsicsergés hangzik.) Ez nem egy olyan könyv, amely után ki kell kérdezni az embereket, hiszen ez egy krónika, egy lexikon. Tehát itt vannak meghúzva e könyvismertetés határai is: nem fogom elmondani ezt a könyvet, mely ténylegesen egy kézikönyv: az 1956 utáni magyar avantgárd „spenótja”, azaz irodalomtörténete. Ez lesz az a kézikönyv, amit fel fognak adni a tanárok, ha az '56 utáni magyar avantgárról tanulni kell – „AZ” avantgárról. Fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy a magyar nyelvben a határozott névelő, ez esetben az „AZ”: A-tól Z-ig tart. AZ avantgárd – itt e könyvben A-tól Z-ig benne van, tehát mindenki benne van. A cím másik attribútuma a „kontinuitás”. Hogyan lehetséges az avantgárdban, a mindig újat hozóban kontinuitást felfedezni? Ehhez életemben először Georg Wilhelm Hegelhez kellett fordulnom, akit egyébként nagyon nem szeretek. Hegel *Előadások a világtörténet filozófiájáról* című művében felveti azt a kérdést: hogyan egyeztethetők össze a szabad egyéni tevékenységek azzal a szerinte magasabb rendű szükségszerűséggel, miszerint a világtörténet mint folyamat a szellem önmegvalósítása? Hogyan cselekedhetek szabadon, ha a folyamat egészében nézve eleve elrendelt? Itt az avantgárd nagy kérdése, hiszen szabad egyéni cselekvésekről van szó. A kérdés megvá-

* Elhangzott az Ekszpanzió XXVIII. Kassák-émléknapiján (Nagyvaros, 2016. július 22.).

laszolásához bevezet Hegel egy kulcsfogalmát – „az ész csele”. Ez a könyv ténylegesen az ész csele. Ami azt jelenti, hogy a cselekvő egyén azt hiszi, hogy szabadon cselekszik, azonban az ilyen cselekvések összessége mégis a szellem önmegvalósítása. Esetünkben tehát mégis létrejön az avantgárd folyamat, még ha egyénként mindenki mást-mást alkot, akkor is. Így tehát a Magyar Műhely bölcsőjétől eredezteti a kötet ezt a kontinuitást, mégpedig bravúros módon, merthogy ez egy elismerő mű. Elismeri a cselekvéseket, elismeri az alkotást, dicséret nélkül. Mit jelent ez? G. Komoróczy Emőke minőségjelzők nélkül képes irodalomtörténetet írni, s ez pedig filológiai bravúr. Nem mond rosszat vagy jót, de mindenkit elismer, hogy része ennek a kontinuitásnak. Ez a magyar kultúrtörténetben, a magyar irodalomtörténetben rendkívüli bravúr. Nagyon szeretünk kihagyni embereket irodalomtörténetekből. Nagyon szeretünk túlhangsúlyozni embereket, de itt nem „hangsúlyok” vannak, hanem benne vannak – és ez maga az elismerés. Így tehát gyakorlatilag az avantgárd, úgy kell fogalmaznom, a szabadság nyilvános gyakorlása. Az avantgárd a szabadság nyilvános gyakorlása, a tehetség megnyilvánulása nyersen. Egyénként felmutatja a tehetséget, és ez egy szabad cselekvés, s mint ilyen, klasszikus elnevezéssel liberálisnak lehet nevezni. Hiszen ezért küzdött mindenki az ötvenes évek alatt megfojtva, az *Egy mondat a zsarnokságról* állításaival szemben. (Kutyaugatás.) Igen ám, de ez a kötet konzervál: ezeket a liberális cselekvéseket konzerválja, tehát ez egy konzervatív kötet. A legklasszikusabban konzervatív könyv – tiszteli a cselekvéseket, tiszteli a tehetséget. Éppen ezért azt gondolom, hogy ez egy olyan tett, amelyet G. Komoróczy Emőke megtett, mint ahogy Babits írta annak idején: „Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt, ahogy az Úr alkotott valami szárnyas fényes, páncélos, ízelt bogarat.” G. Komoróczy Emőke mindent megfontolt – ahogy a Teremtésben –, amikor az avantgárd kontinuitását összeállította. (Madáracsicsérgés, kutyaugatás.) S akkor most azt kell mondanom, hogy ez a kontinuitás – ahogy azt Kassák is, de G. Komoróczy Emőke és e kötetben Nagy Pál is kimondja – egy magatartásforma. Nagy Pált idézve a szerző azt írja: „Az avantgárdot ő sem korstílusként fogja fel, hanem az éppen érvényben levő tradícióval konfrontáló művészi magatartásként, ellenkultúraként (ugyanis többféle tradíció él minden korban egymás mellett; az alkotón múlik, melyikhez csatlakozik, melyikkel áll szemben)”¹. Így tehát két kontinuitás létezik: az első esetében szabad alkotásról beszélünk, a másik pedig, hogy felismerhető egy kontinuus, folyamatos magatartásforma – a kötetben e kontinuitásokból nem marad ki senki. Ezért úgy gondolom, megjelenik egy harmadik, krónikás-filológus magatartásforma is, ami döbbenetes – egy olyan filológusi magatartásforma, ami példamutató. Én e helyütt nem vagyok ilyen, hiszen dicsérek, dicsérem azt, aki nem dicsér, de elismer, elismeri, hogy létezik valaki – mert mi más ez, mint a jelenlét bizonyítéka. Ezek az emberek mertek megjelenni. Kassáktól kezdve, majd Kassák nyomdokain odakint menekültként, idehaza elnyomva. Összességében tehát az avantgárdnak megvan a kulcsa: újra és újra egy szabad alkotó cselekvés, és megvan az a közös eleme is, hogy ez egy magatartásforma. Mi ennek a következménye? Összművészeti igény, a határok áthágása, performansz, bizonyítás, esemény. Ennek viszont a kötetre nézve két következménye van: először is hiányoljuk a képeket – a címlap kivételével –, hiányát érezzük a mozgóképeknek, a szertartásoknak, a szertartások megismerési lehetőségének; reméljük, ezzel kiegészül. Reméljük, hogy amikor

1 G. KOMORÓCZY Emőke, *Avantgárd kontinuitás a XX. században. A párizsi Magyar Műhely és köre*, Hét Krajcár, Budapest, 2016, 198.

elektronikus úton elérhetővé válik, meglesz a továbbmerülés lehetősége, mert ténylegesen, amiről itt szó van, az mind az itt és most cselekvése, megtörtént események, vizuális, szakrális eseménysorozatok, melyeket verbálisan csak utalásszerűen lehet bemutatni. Nagyon jó, hogy itt vannak, de nagyon jó lenne, ha a végén ott lennének a források, hogy az olvasó továbbléphessen, hol lehet ezeket fellelni az interneten – mert rengeteg dokumentum van. Az átéléshez, az avantgárd egyik leglényegesebb eleméhez ez hozzásegítene. Ugyanakkor ez egy figyelmeztető jel, időközben ugyanis egy újabb lépés történt: az avantgárdal kapcsolatban az egyik legfontosabb újra visszatérő kritika a maradandóság. Az avantgárd sok eleme nem maradandó, mert performansz, eseményfolyamat és illékony. Az idő-állékonyságát szokták megkérdőjelezni, hiszen már nem freskókról van szó, nagyon ritka, hogy bronzszobor lenne egy avantgárd mű, főleg itt, hogy az '56 utáni magyar avantgárdról beszélünk; legördül eseményekről, esetleg gegekről. Ezt most megjegyeztem, de közben megváltozott a világ is – időközben efelé ment el „A” művészet: internetes művészetről beszélünk, illékony művészetről beszélünk. A mai korosztály úgy tapasztalja meg a művészetet, hogy az már másnap nincs ott. Megnézi, látja, eltűnt – lejjebb gördült a közösségi oldalról, azaz a kortárs művészet az avantgárd művészet eddigi hagyományához közelített: gyorsan meg kell nézni, gyorsan kell megosztani – és ráadásul ugyanúgy, ahogy az avantgárdban megtörtént, van egy fontos közös elem: a magatartás, hiszen valaki úgy érzi, hogy ezt fel kell tennie, meg kell osztania, a nyilvánosság elé kell hozni az alkotást. Ez pedig, ugyanúgy, ahogy az avantgárdnál, egy közösségteremtő erő. Hasonlóképpen az Ekszpanzióhoz, amit Németh Péter Mikola próbál meg sikerrel, s ami szintúgy közösségteremtő. Mivel szemben? A kelet-európai, a hatvanas-hetvenes évek avantgárdja nem piaci avantgárd. A nyugati országokban az avantgárd egy része valóban eladhatóvá kívánta magát tenni, míg ez nálunk – mivel nem piaci viszonyok között voltunk – nem volt lehetséges. Az egész névsor, ami e kötetben jelen van, egy vasat nem keresett, talán elenyésző részük valamit. Ugyanakkor nyugaton, elsődlegesen Amerikában vastagon lehetett keresni az avantgárdal. Itt van tehát egy különbség e két világ között, a polgári, értsd piaci viszonyok közötti avantgárd és a kelet-európai hatvanas-hetvenes évek avantgárdja között. Mi tehát ez a különbség, a kelet-európai, s benne a magyar, ami igenis megvan, s ami e kötetből is kivilágzó jelenléte okán zárógondolata ismertetőnknek. Nem más, mint a már jelzett magatartás-közösség, egy régi magatartás-közösség, ami kulturális magatartás-közösség, mely egy régi ars poeticával ragadható meg, Madách Imre *Tragédiájából*: „S míg emberszív van, míg eszmél az agy, / S fennálló rend a vágynak gátat ír, / Szintén fog élni a szellemvilágban / Tagadásul költészet és nagy eszme.” A kelet-európai és a magyar avantgárd a hatalommal szemben fogalmazta meg a szabadság gondolatát, és ehhez viszonyította magát, ez a közös magatartásforma. Meg kell őriznünk, ki kell harcolnunk a szabadság lehetőségét. Ha kell nem másért, de a pillanatért, hogy létezzünk, hogy élünk, hogy voltunk, hogy vagyunk. Ez a könyv e cselekvések hatalmas, értékes és múlhatatlanul hasznos eszköze, mert nem hagyja veszni a '62-től napjainkig élt szabadságvágyó művészi gesztusokat, szakrális pillanatok. Gratulálok a kötethez, nagyon köszönöm, hogy belenézhettem, és remélem, hogy ezt minél többen fogják megtenni.

AZ IDŐBŐL

Kállay Kotász Zoltán novellái

A mű, és benne a szubjektivitás az igazság lelőhelye. Felmerül a kérdés, hogy tudjuk-e egyáltalán, mi az igazság, nyújtunk-e logikai teret neki?

2018. november 9-én Piliscsabán, a Pipacs kávézóban az I. világháború befejezésének századik évfordulójára emlékeztek. Ugyanitt mutatták be Kállay Kotász Zoltánnak a Napút-füzetek sorozat 128. darabjaként megjelent novellatrilógiáját is. A háborúról ír. Címe: *Az időből*. Alcíme: *Egyetlen három történet*.

Egyetlen, mert a kinyilatkoztatott beszéd olyan írásokon keresztül jut el hozzánk, melyeket értelmeznünk kell. A bibliai kinyilatkoztatás szelíd hangján beszél. Ez a beszéd a mindennapi élet szóhasználatába ütköző drámává válik. Varázslatos, mert ha módosatait vizsgáljuk, látjuk, hogy értelmezése az olvasóra van bízva.

Mint a Szentháromság: három és mégis egy. Ha tovább olvassuk, rájövünk, hogy egészen másról van szó.

Kállay Kotász három novellája három, az időből kihalított tétel. Tételek, mert fordulataik, szövegeik, „dialogicitásuk” élet-szerű jeleneteket idéz. Mintha egy új irodalomtudományi szekció formálódna. A háború pusztításának odavetett, kiszolgáltatott katonák útja az egyetemes emberi következtetés halálútján át vezet egymás megértése felé. Kállay Kotász nemcsak beleszól ebbe a folyamatba, de hangsúlyozza, hogy a hittel igazított dogmatikus tételeknek erejük van. A kétségbeesett öntudat lát, fürkész, faggat.

Az első tétel az otthoné, jelentéktelen események kapnak szárnyra „a kora délutáni napfény ferde sugaraiban”. Ez a mindenre kiterjedő, megváltoztathatatlan esemény. A cselekvés és a mozgás a gondolkodás mikéntjének első szakasza, vagyis a helykeresés.

A második tétel a fogságba esés. A tatárképű szovjet katonák megjelenése: ellenségesség és idegenség. Nincs olyan elképesztő megoldás, melyet a történelemben már ki ne próbáltak volna. A harmonikus rendet-

lenség a pusztulás mocsarába merül. A konfliktusok humanizálásához magyarázatok kellenek. A fogságba menetelés lehetővé teszi, hogy a mítosz magába foglalja az emberi léthelyzet legsötétebb és legvilágosabb oldalait. Megszületnek a választóvonalak, melyek majd egyszer, a kozmosz transzcendentális végtelenjében találkoznak.

Az igazság arányai szembesülnek az igazságkeresés arányaival. A szenvedés kaleidoszkópjának elforgatásával új látványok, új helyzetek, új freskóképek tűnnek elő. „[...] cimborám, Mihályom egyre inkább elhagyja magát.” A katarzis nem csupán érzelmi. Olyan jelentést kap, mely áttöri a hagyományos határokat. Ki nem mondott, elhasznált, a hátunk mögött hagyott metaforákat forgat el, formál újjá. Ezek be nem vallott mozgásai az érvek újfajta rendszerét működtetik. Az érveket, melyek a cselekmény szövetét beleszövik a dinamikába.

A harmadik tétel a hazatérés. Nem szorítkozik pusztán arra, hogy felújítsa az irodalom fogalomkörében kialakult otthonosságokat. Úgy beszél el a történetet, hogy meg is magyarázza. „[...] az egyik ukrán falu elfoglalása után földre teperték a nőket, aztán később az orosz tanyánál a legéppuskázott civilek közül az anyaszültre csupasztított, az életéért könyörgő, átlőtt tüdejű kamaszlányt erőszakolták meg...”

Kállay Kotász Zoltán *Az időből* című háromtételű novellatrilógiája háborúellenessége miatt, és az értelmezés konfliktusának következtében is, igen jelentős írás. Azt mondja, hogy a bosszú a legkártékonyabb ellentétpár. Filozofikus cselekményértelmezése során eljut a végkövetkeztetésig.

Szép, erős, jelentős kifejező erejű, az olvasó idegeibe markoló eszközöket használ. A költői megnyilatkozásnak csak mint a létről szóló tanításnak van értelme. Tömör, kevés szavú leírásait az irodalmi szöveg költői funkciója elé helyezi. Tanít, pedig talán nem is akar tanítani, csak megfogalmazza azokat az észrevételeket, melyek egy új, mindenféle rossz ellen fellépő, letisztultabb világ felé való igyekezetünkben segíthetnek minket.

MAGÉN ISTVÁN

CSUPA KÉK SZOMORÚSÁG

Kristóf Ágota¹ költészetéről

Kristóf Ágota – ahogyan világszerte ismerik, Ágota Kristof – szikár prózájával írta fel nevét az egyetemes irodalomtörténet lapjaira. Az kevésbé ismert, hogy először, már gyermekkorában, a líra lantját próbálgatta. Egyik találkozásunk alkalmával mesélt verseiről, amik elvesztek. Később született strófáinak „túlzott szépségük és érzelgősségük miatt fordított hátat.”² „Nem akartam ilyen virágosan írni többé” – mondta egy 2009-es riport alkalmával.³ Legismertebb műve *A nagy füzet* megjelenése után már nem is szívesen beszélt róluk, szinte megtagadta őket. Kristóf Ágotát szikár, szomorú, mély tónusú versek, szövegek jellemzik. Alaposabb elemzésük, mélyreható értelmezésük (ahogyan az egész életművé) nagyobb távlatot kíván, de megismerésük után a felületes olvasó is megállapíthatja szabadversei és prózái különösen szoros rokonságát, hogy szóhasználatukkal, hangulatukkal (és témáikkal) mint „előfutárok” jegyezhetők. Ezek közül a legszembeütőbb a *Szökés* és *A hazugság* című alkotások kiteljesedése. Verseinek alaposabb megismertetése fontos volna a magyar olvasóközönség számára is.

A svájci ZOE Kiadó 2016-ban jelentette meg a francia-magyar nyelvű *Clous (Szögek)* című kötetet, ami nemcsak a magyarul, hanem a franciául született nyolc költeményét is közreadja. A *Clous* Magyarországon nem kapható, aki kíváncsi Kristóf Ágota verseire, annak nincsen könnyű dolga.

Számos helyen olvashatunk arról, hogy a londoni, majd párizsi kiadású *Irodalmi Újság* (1960-tól 1965-ig összesen harminchét Kristóf-vers) és a szintén párizsi *Magyar Műhely* (1965-ben három költemény) válogatott verseiből. Ezekről az író maga is többször megemlékezett, de hogy melyek voltak azok, arról ritkán vagy egyáltalán nem szólnak a híradások. A közlések – különösen a *Magyar Műhely* esetében – egymásra „hivatkozva” vették át. Arról elfeledkeztek, hogy itthon is megjelentek Kristóf Ágota-versek. A *Nyelvünk és Kultúránk* című kiadvány az író magyarországi távozása után tíz évvel, 1976-ban (*Minden messze van*) fedezte fel, de a *Kortárs (Szögek, 1978)* is felfigyelt rá. A Magyar Lettre Internationale csak sokkal később (*Ötödik part, 2007-2008 tél*) szerepeltette. Jelentősnek számít a Béládi Miklós által szerkesztett *Vándorének* című – 1981-es –, *Nyugat-európai és amerikai magyar költők antológiája*. Az

- 1 Kristóf Ágota (Csikvánd, 1935. október 30. – Neuchâtel (Svájc), 2011. július 27.) Kossuth-díjas magyar író, aki Svájcban alkotott. Műveit francia nyelven írta. Testvérével – Kristóf Attilával – a kőszegi temetőben nyugszik.
- 2 PAPP Sándor, *Messze a senki földjétől*, Népszabadság, 2011. július 28.
- 3 PAPP Sándor Zsigmond, *Egy érzelmeskedés nélküli élet. Beszélgetés Ágota Kristof írónővel*, Népszabadság, 2009. október 6.

író költészetének megítélése – az „óvatosság” – talán annak is betudható, hogy ezek a művek akár vitatható alkotásokként is kezelhetők. Rónai László 1981-ben írta róla: „egyelőre nem győz meg költői tehetségéről”.⁴ Ennek az írásnak nem célja sem a bizonyítás sem a cáfolat, sokkal inkább a figyelemfelkeltés, hogy a hiányt egy teljesebb válogatással kellen pótolni.⁵

Verseiről az olvasónak az elmélkedés, a melankólia jut az eszébe. Írójuk megfogalmazása szerint: „vagy szomorúak vagy sötétek.”⁶ Kristóf Ágota sorról sorra megdolgoztatja az olvasót. Szókészlete vizsgálatakor azt látjuk, hogy a „szél”, ami mindig úton van, bárhová el/visszarepíthet, és a „fák”, amik felfogják a csapkodó vagy éppen simogató légáramlatokat, számos alkalommal szerepelnek versszövegeiben. A „ház” szintén gyakran előfordul csakúgy, mint a fehér melléknév. Sorait így vizsgálva talán nem a szomorúság az első, ami eszünkbe jut, még akkor sem, ha többször „ki is mondja”, sokkal inkább az otthon, a szabadság, a tisztaság, a vágyódás. Ugyanakkor tény, hogy pátosz nélkül, hétköznapien bánik (el) a „szomorú”, a „halál”, a „fekete” és a „kés” szavakkal is. Kristóf Ágota lecsupaszított fogalmazásmódja ellentmondani látszik annak, amit Eric Bergkraut *Egy író Euróából* című filmjében (1998) csendesesen megjegyzett. „Nem vagyok titokzatos!” – mondta azzal a rá jellemző (igenis titokzatos) mosollyal, amely minden írására rávetül. A rokonszenves, halk szavú író ezzel a – talán akaratlan – attitűdjével, fogalmazásmódjával megosztotta olvasóközönségét.

Miután nővére örök megnyugvást talált a kőszegi temetőben, Kristóf Attila fogalmazta meg: „Európa előbb fogadta be, mint a hazája.”⁷ Ő maga – két évvel korábban, 2009-ben panaszkolta: „igazából egyik ország sem fogad el írójaként.”⁸ A francia és a magyar nyelvhasználatra is utalt e nyilatkozata akkor, amikor már világszerte ismerték műveit. A nyelváltó író/költő soha nem váltott hazát, csak lakhelyet. Szövegeivel magyar történeteket mesél. Központozás nélküli, áthajlásokkal teli sorai kérdőjelek nélkül is számos lehetséges kérdést vetnek fel. Mintha várná, elvárna, hogy az olvasó újraépítse leírásait. Pórére csupaszított versszöveges jelenléte, szóismétlő nyomatékosításai, sor- és gondolat törései megengedik, hogy az olvasó újra komponálja a papírra vetett hangulatokat a keserűség, a dac, a reménytelenség (?) „kegyetlen tehetségét”!

Kristóf Ágota szövegeivel lehetünk elfogadóak vagy elutasítóak, de nem lehetünk, nem tudunk közömbösek maradni. Szövegeinek léte formálja környezetét, és nem csak a földrajzi határokat lépi át. „Érzéketlensége” az, ami érzéseket vált ki. Legyen az szabadvers vagy próza meg kell, hogy mozgassa az egyetemes irodalmat is. Egy Kristóf Ágota verseskötet élénk tárthatná mindazt, ami – Európa és a világ meghódítása után – hazavezette őt! Teljesülhetne elgondolása: „Egyszer majd valami szépről / fogok szólni lágy / szelíd dolgokról alig érezhető / szomorúsággal...”

TÓTHÁRPÁD FERENC

- 4 RÓNAI László, *Vándorének. Nyugat-európai és amerikai magyar költők antológiája*, Jelenkor, 1981/2, 721.
- 5 E sorok írója a *Clous* című kötet anyagánál teljesebb összeállítást készített a magyar nyelven papírra vetett Kristóf-versekből, mely gyűjtemény kiadása megfontolandó lehet.
- 6 SCIPIADES Erzsébet, *A kívánság. Budapesti beszélgetés Ágota Kristof Kossuth-díjas íróval, a Trilógia szerzőjével*, Szép Szó, 2011. március. 19.
- 7 KRISTÓF Attila, *A gyermekkor bilincsei. Kristóf Attila Kristóf Ágotáról*. Magyar Nemzet, 2011. október 29.
- 8 PAPP Sándor Zsigmond, *I. m.*

„INKARNÁCIÓ EZÜSTBEN”

Bartus Ferenc kiállítása

2018. október 18. – november 9.

Van valahol a bolygón egy szobrásziskola. A tanoncok élő modellek alapján mintáznak szobrokat. Gipszhéjak születnek az eleven test mintájára, jobbára valóság-hű méretben. A tanulók feladatot teljesítenek. Fejet, kezet, lábat, csípőt mintáznak, gesztusokat ábrázolnak; lemásolják az élőről a formát. A gipszek a műteremben ácsorognak, a mester véleményt mond, a gipszek értéke

ennyi. Elévülnek, raktárba kerülnek vagy egyenesen a hátsó udvarba – bezúzni őket se akarát, se eszcájg. Hátha jók lesznek még valamire, talán lehetne rajtuk demonstrálni.

Aztán valaki kipakolja őket a hátsó udvarból a kertbe. Szándékom sincs, hogy az okait nyomozzam. Csak láttam én is, mint mindenki, aki a kertben megfordult, ahogy a falak mellett ácsorognak, kicsit roncsoltan, megviselten, mégis épen – legalábbis így, együtt, mintha. A calais-i burzsoák vázlatai sem lehetnek volna esendőbbek egy századvégi párizsi lomizáson.

Fotózzák őket. Fotózzuk őket. Csoportkép, portré, kistotal. Nem tudom, hány kép készült a gipszokról az idők során, nekem 34 van. Szobrot fotózni hálás feladat turisták és amatőrök számára. A szobor nem mozdul el, körbejárható, lehet pozíciót választani, blendét, mélység-élességet állítani – életet lehelni a kőbe, bronzba, fába. Próbára lehet magunkat tenni, vajon képesek vagyunk-e teret alkotni a síkban, mozgást vinni a mozdulatlanba. Kockázat nélkül. Hát még ha a szobor sérült! Ha nyomot hagyott rajta az idő; mohák, zuzmók, füvek, bogarak

költöztek a repedéseibe. Akkor már a textúra is izgalmas lesz. Mint ezeken az esendő stúdiómodokon. Melyek a fényképeken – a rend szerint – már nem másolatok, hanem modellek. Tudatunk paradoxona: a holt, az élettelen minden átiratban, minden megjelenítésben életre kel. Inkarnálódik.

Van egy festőművész, aki látta, a maga idejében a „kitett” munkákat a kertben, és nézte a róluk készült fényképeket is. Van egy festőművész, aki fotókat fest. Nem fotókról készíti festményeket, hanem a fotográfiát

a festészet bázisaként használja. Elkéri a képeket a roncszobrokról, és válogat, keres. A képkockákat magában felnagyítja, kitágítja, s belép az imaginárius térbe. Tárgyakként – az érdeklődésen túl – nem volt sok köze hozzájuk. De itt, ebben a maga teremtette zónában közel vannak hozzá az alakok. Köze van hozzájuk, ez nyilvánvaló. Ám hogy miben, miért és mennyire, az még nem elég világos. Nem evidens. Nem kézenfekvő. Újra kell alkotnia őket, hogy ennek a tétova bolyongásnak célja legyen, és oka az ottlétének.

Újra alkotni pedig úgy lehet, ha a művész eszközt használ. Profán, evilági, közönséges eszközöket. Hordozót választ, például fotópapírt. Vetítógépet, hogy a papírt meg tudja világítani. Vegyszereket, hogy a megvilágított papíron a rávetített képet elő tudja hívni, és ecseteket, mert festőművész. És mert hatalmas méretű fotópapírt használ, és nincsen akkora méretű tál, amelyben az elférne. Tehát belemártja az ecsetet a hívóba, és mintha festékekkel festene, úgy mozgatja a felületen. Negatív festés: nem hordja fel az anyagot a hordozóra, hanem előcsalja a materiából. Meglehet, pontosan emlékszik a vetített kép elemeire, melyek most láthatatlanok. De inkább pontatlanul. A festő keres az instrumentumával. Amit talál, az megerősíti a keresésben. Folytatja, akkurátusan, egyszersmind összevetve a már láthatót a még láthatatlannal, amely terrénok csak a tudatában léteznek.

Akarva-akaratlan választ: mit hívjon még elő, és mit hagyjon el; mi maradjon örökre rejtve az anyagban, mint elhalt lehetőség, föltáratlan terület, világra nem segített létező? És mert festőművészként teszi mindezt, a láthatóvá alakított képen árnyalatok, kiemelések, rétegek, átfedések, felsejlő részletek és túlhangsúlyozott foltok bonyolult rendszere alakul ki.

Egy kép, ami valamiről készült, ami volt; egy képről készült kép, ami eltűnt az anyag síkjának mélyén; egy kép, ami megszületett, előtűnt ebből a síkból, a semmi

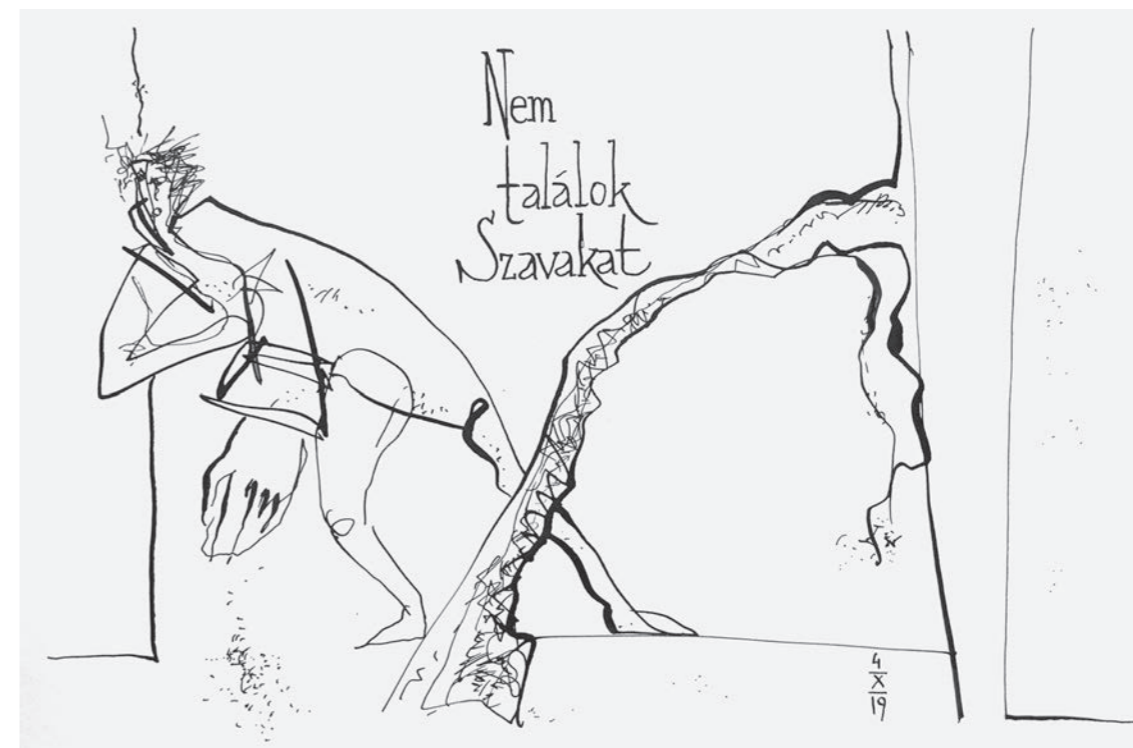
mélyéről, de ami nem az a kép, ami valamiről készült, ami volt. S mindez negatívban. Pontosabban: pozitív hatású negatívban. Negatív érzetű pozitívban. Áttűnésben. Örökös metamorfózisban. Mindig a határon, folyton alakulóban. Valamiből valamivé, valakiből valamivé, valamiből valakivé. Inkarnáció közben.

„... itt nem horpad be a halánték határainknak véryoma nincs ide kergültünk kénytelenül ezt megalkottuk eszményien itt hahotázunk a vérünk tábortüzénél, itt lerogyunk ezüst-arcunk fájt már a csókra ezüst-kezünk cédrus-pohárra kikalapált alakunk fájt már lenvirág-ingért, s ideje jött ideje a hömbölyödésnek égő cukor és pörkölt dió aromájának,...”

Az idézet Nagy László *Inkarnáció ezüstben* című verséből való. S az idézésnek nem oka, hogy a költő e vers születése környékén a párizsi Magyar Műhely sokszor közölt és többszörösen hivatkozott szerzője volt – ez csupán érdekesség lehetne egy magát ostobán polarizáló világban. Nem is az ezüst, a nyilvánvaló fotó-allúziókkal, de még önmagában az inkarnáció sem. Sokkal inkább, hogy Bartus Ferenc festészetén át- meg áttűnik ez a *véryoma nincs-világ*, ez a megalkotott eszményiség és a hiányt, az űrt, a veszteséget kitöltő fájdalom. De legkivált azért, mert *mégis*. Mert Bartus művészetében, de egész emberi valójában is örökös *ideje van a hömbölyödésnek*. Az áramlásnak és a kitöltődésnek. A teljesezésnek. *Incarntatio humana*.

Az ember által megragadható létezés: a megteste-sülés határa. Nevezzük művészetnek.

MÁNYOKI ENDRE

SZÖVEGESEK

László Bandy kiállítása

2018. november 15. – december 7.

A mostani alkalom azért is különleges, mert elég sok „fióknak szánt” munkát láthatunk. Útkeresések, önmarcangolások, imák. Minden tisztelem, amiért Bandy a mai napig hű a „belénk vert” *Nulla dies sine linea* híres, képzőművészeknek direktben áthallásos felhívásához. Ezért is ennyire szerethetőek, ennyire őszinték ezek a munkák.

Bandy 1941-ben született, és ez sok mindent megmagyaráz. Nem, nem az ősz szakállát. De pont az 1970-es években volt világmegváltást tervező harmincas, az 1980-as években kísérletező negyvenes; épp a magyar művészet egyik paradigmaváltásának idején. „De jó neki,

nekik...”, irigykednék, ha nem éppen ők tették volna ezt az időszakot olyan irigylésre méltóvá. Bandy leginkább az ekkoriban kitalált/feltalált dobozgrafikái miatt vált híressé képzőművészeti körökben, aminek hátránya az lett, hogy a főiskolai papírművészet-órán is róla tanultunk. De na, legyen azért ez a hiányos tudás róla édes teher.

Aki kicsit is belemélyed munkáiba, hamar felismerheti, hogy a dobozok, festmények és grafikák szerkezete ugyanazokra a problémákra keresi a választ. Az élénk tárt anyag ezt a folytonos kísérletezést elég szemléletesen, nyomon követhetően mutatja be. A szerencsések úgy 20 évvel ezelőtt már láthatták az első felvonását a Szel utcában. Itt most a legkorábbi munka 1998-as. Hogy mitől olyan érdekesek és fontosak, amikor a beleírás egyáltalán nem újdonság? Ha csak a 20. század szö-

veggel dolgozó legnagyobbjait nézzük: Kossuthnál a szöveg tárgyiasul, a duchamp-i művészetfelfogást követve pedig eszköz lesz. A kortárs tipográfiában többnyire a betűt ruházzák fel vizuális tulajdonságokkal, a fotókat kísérő rátett szövegek asszociációs játékokat indítanak el. Itt viszont más a kiváltó ok. Abba már bele sem megyek, hogy a szöveg vagy a kép a fontosabb, mert Chomskytól kezdve mindenkit megidézhethetünk, és holnap sem mennénk haza. Inkább próbáljuk ki!

- Mondj egy betűt, kérek:
  - "
  - Times New Roman?
  - Még egyet?
  - "..."
  - Latin vagy héber?
- Jó, azért sikerült magam elé képzelnem.
- Most mondj egy vonalat?!

Ez már kicsit bonyolultabb. Elmesélem Bandy egyik képét: vonal, vonal, pont, pont, pont, pont, pont. Mind részei egy adott térrendszernek. Önálló téralkotók. Egyébként milyen jó, hogy a képzőművészet nem diszkriminál, teljesen mindegy, hogy latin vagy héber betűt tartalmaz. Itt felületként, ritmusként, hangsúlyként megszabadul minden terhétől. Aztán a kis fejünkben, kognitív szinten persze megint más, irányított, de szubjektív rendszerré áll össze: az egyik képen például vendégszöveggként; teleregények sorai idézik elénk nagymamáink és a szomszéd nénik régi kárpitszagát, még talán hallom is a résnyire nyitott lépcsőházra nyíló ajtón át üvöltő Viczián Ottót.

Az önelemzéseken egy-egy tömör kiáltást, vagy magunknak suttogva egy-egy feltett kérdést olvasunk, vagy megjelennek életkori szakaszokként újra- és újra-olvasott költői sorok, de a keresett VALÓSÁG (csupa nagybetűvel) képi szerkezete mellé gyakran társulnak a Szent Könyvek éppoly megoldatlan emberi vívódásainak sorai. Kezdő, lelkes képzőművésztanárként nagyon nem értettem, miért olyan nagy büszkeség, ha a gyerek a már megszerzett, hihetetlenül gazdag rajzi jelrendszere lecserélésére megtanul egy 44 betűből álló pálcikasort. De ez a lebutított jelrendszer kétségtelenül fontos. „A teljes öröklét idő-nélküli”, írja Weöres.

Azért vegyük észre, hogy az idézett sorokhoz itt sosem illusztrációk párosulnak, hanem egyazon téma megsokszorozása, átírása jön létre egy másik dimenzióba. Gyakorlatilag képi és gondolati polifónia. Ennek csúcsa, amikor dobozgrafikában (4D, ábrázolt 3D, 2D, vonalak síkja és gondolati, tartalmi sík) mindez találkozik.

A mondanivalóját így méltón élteti tovább: ha már megfelelni nem tudunk, legalább igyekezzünk megérteni a mérteket, tapasztaljunk, összegezzünk, és adjuk tovább legjobb tudásunk szerint. Ahogyan Jób mondta: „Tanítsatok és elhallgatok!”

Bandy! Taníts, és ígérem, végre elhallgatok.

SZULA ZSUZSANNA

Mányoki Ádám

ÖLELÉS

Az Art Camp - XXVIII. Művészeti Szimpózium kiállítása
2018. december 12-24.

Összművészeti, baráti, lélektani, anatómiai, elmekörtani, kísérleti találkozások...

Az ölelés hívó-szó jegyében, tíz napon át, több helyszínen zajlottak az események: Eszterházy Károly Egyetem, kollégium: speciális *táncház*, műtermek, Szikra Galéria, Jövőkép Alkotók Csarnoka, Lehel Film-Színház, Berva: *motorikus* továbbképző...

Az együttműködések, szenzibilis magán-órák és individuális tevékenységek által rezonáló művésztelep összegző szavai, érzetei, külső-belső képekben, íme:

Ölelések!

Elemi, szellemi, testi-lelki, zsigeri, éteri...

Álombéli, távol-közeli, emberi, állati, növényi...

Ölelések!

Tenger-ölelés, felhő-ölelés, kőzet-ölelés, lég-ölelés, örvény-ölelés,

könyv-ölelés, képzelet-ölelés, magzat-ölelés, szerető-ölelés, öl(l)elés, levitalás-ölelés, haldoklás-ölelés, eb-, delfin-, ló-, farkas-, méhkas-ölelés, szűz-, szajha-, koldus-, szent-, guru-, kenguru-, cipó-, cintányér-, hordó-ölelés, bárány-, apanya-, testvér-, nővér-, vérnő-, mostoha-, lator-, piktor-, fintor-ölelés...

Fény-ölelés, fa-ölelés, zsák-ölelés, szekrény-ölelés, korporsó-ölelés, síricsönd-ölelés, baráti ölelés, kacagva ölelés, simítva ölelés, vaktáncos-ölelés, mélyárok-ölelés, parázsló ölelés, szélvihar-, forgószél-, tornádó-, mikádó-, holdjáró-, varázsló-ölelés, jégszobor-ölelés, búzaföld-ölelés, csalán-, tűzifa-, hárfa-, totemfa-, kopjafa-ölelés, menyasszony-, boszorkány-, szögesdrót-, őgróf-, határőr-, tatu-, tarajossül-ölelés...

Zagyva-ölelés! Meditatív videó-performansz, víz alatti felolvasás a Zagyva folyó zúgójánál.*

Delejes ölelés (magnetikus magömlés), holdkő-ölelés, kő-hal-ölelés, özönvíz-ölelés, Pipacsmező-ölelés, rókafűrés-ölelés, fáklya-, máglya-ölelés, odú-, satu-ölelés...
 Önállapot-ölelés, külső-belső átélés, archaikus felvetés, futurista nevetés...
 Páni kacaj, kancatej, radar, kumisz és babavaj-felkenés, káosz- és mítoszölelés...
 Ölelésölelésnap-sütésölelésölelésölelésölelésöleléssélelölöl
 elésölelésölelésölrésölelés...

Hópárd-uc-, hiúz-, gepárd-, ocelot-, szervál-, kócsag-, kaku- és homorú ölelés...

Békesi Adrienn

BMZ

Szirtisas-, szirtikecske-ölelés (együtt zuhanunk a mélybe)... Nyest-, hermelin- és borz-ölelés... Mosómedve-ölelés („unatkozik? - vásároljon mosómedvét!”), ölelés!
 Szösz- és szöszmöt-öl(él)és, összes hang(szer) ölelés, bánat- és gyönyör-ölelés...
 Folyó- és hegység-ölelés, rongyhalmaz-ölelés, gyönyörű gyöngytyúknyak-ölelés...

Távol-közeli ölelések...
 Ismeretlen ölelés, apró moszat-ölelés, kicsi kavics-ölelés, elektromos (rája)-ölelés... Szférikus ölelés, asztrális ölelés, semmiség-ölelés, kozmikus (mindenség)-ölelés...
 További ölelések...

NAGY ZOPÁN

FRAGMENTUMOK TÜKRÖZŐDÉSE

Fenyvesi Ottó kiállítása
2019. január 10. – február 1.

KOLLÁZS AZ ÓCEÁN FELETT

Fenyvesi Ottó verseiből, Fragmentumok tükröződése című kiállítása elé

álmaimba barna ködök jöttek
a város eltompult
mint az ezüstpatkányok nyár végi éjszakákon
éjfélkor vége a mozinak

most minden nyúlik
varangyok brekegnek a Visztulába
de hát csak ennyi baj legyen
mondom minden rendben
elszívne egy cigarettát, kérlek, válts csatornát
mindjárt megvirrad

eddig még minden összejött
a sebhelyek ugyan megmaradnak
szétmarcangolva heverek a nagy buli után
tele vagyok tablettával és itallal
utazunk az örökkévalóságba
az asztalon szombati újságok
butthole surfers, sonic youth
vissza a rock n rollba
én vagyok az utolsó simára borotvált messzeség
aztán majd esni kezd az eső
baszottul jól néz ki
te meg álmodban szétvetett lábakkal az ölembe ülsz
this is not a love song

was ist kunst?
fáraszt már a lárma
tiéd az utolsó trip
polonius szemet cserélt a varanggyal
a függöny össze-vissza le-föl
romokban a nyelv
korog a gyomor és a lélek
itt állunk, félig lebontva
mindent előlről

az én kedvemért nem muszáj rímeket faragni
minden megíratott, a nyitány, a tételek, a záradék
minden szánsájn, veri gud
Botticelli a tavaszt hirdeti
húsvét közeleg, mint egykoron
új hiányokkal egészül ki a leonardói alkonyat
bőjtölnek a véredek
ennek a kurva világnak fogytán a ritmusa
gerjednek, zúgnak a hangfalak
csak hiány és félreolvasás
néha ugyanaz a nap
megritkultak a csodák
improvizáció az egész világ
anarchizmus, kulturális terrorizmus
csak semmi magasztos gondolat
tele az ég hadüzenetekkel
valami bezárul végérvényesen
kotta nélkül cipeljük a zongorát

ez itt a reklámok helye
a tegnapi elmúlt, csak a ma van
hangyák rohangálnak a falon
ásítóznak a hallgatag angyalok
I wanna be your dog
most már jöhet a jövő
nincs út mélyebbre
nem fogom túlélni a bluesokat
az adatbázis elavult
kattintson ide a folytatásért
és akkor valami majd hirtelen véget ér

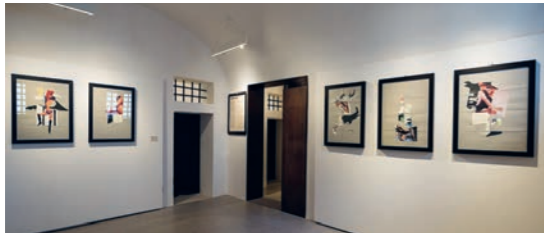
késő van már mindenre
csend van felétek
összemosódó képek
barnák az asztalok, a falak
bácskai éjjel az Olümposz alatt
valami átok ül a küszöbön
most jövök a falvédóról

Marton László Távolodó
kérem a következőt!

MARTON LÁSZLÓ

HÍREINK

Az új év első hónapjaiban a Fondazione Benetton gondozásában, Trevisóban volt látható az egykori börtönépületben rendezett *Poetic Boom Boom* című nemzetközi vizuális költészeti kiállítás, amelyen a kiállított művek között szerepeltek Bíró József, Fekete József, Galántai György, Géczy János, Koppány Márton, Ladik Katalin, Magolcsay Nagy Gábor, Petőcz András, Sós Dóra Gabriella, Szkárosi Endre és Szombathy Bálint munkái is.

Funeral Oration - Bright címmel mutatott be költői videó-performanszt Szkárosi Endre a genovai Palazzo Ducale egykori rettegett toronybörtönében a *Poeti in memoriam dello Shoah* rendezvénysorozat keretében, 2019. február 7-én.

Szombathy Bálint *Városjelek (Znaki mesta)* című önálló kiállítása február 7-én nyílt meg a ljubljanei Photon galériában, *Töredezett világunk* című kiállítása március 8-án a pesti Szimpla Kertben, *Mozgásképek* című önálló kiállítása pedig április 11-én a budai Lívia Villában. Ehhez kapcsolódóan Vass Norbert tartott előadást a magyar elektrográfia kezdeteiről, továbbá Magolcsay Nagy Gábor és Fenyvesi Ottó író beszélgetett képzőművészeti témákban.

Február 13.: Tandori Dezső távozása az élők sorából a magyar irodalom szinte valamennyi alkotóját megrendítette. Emlékeire több rendezvényen búcsúztak a Petőfi Irodalmi Múzeumban és a Három Hollóban február 22-én, még többen pedig a páratlan költő Fiumei úti temetésén, március 5-én. A Szépirok Társasága kánon-konferenciát rendezett az ELTE Bölcsészettudományi Karának Művészetelméleti és Média-kutatási Intézetében február 22-én. Az ülészak egyik fontos témája volt az irodalom terei mediális és társadalmi átalakulásának kérdése.

A nemzeti ünnep alkalmából kiemelkedő irodalmi tevékenysége elismeréseként József Attila-díjban részesült lapunk két munkatársa: Kelemen Erzsébet író, költő, a debreceni Szent József Általános Iskola, Gimnázium, Szakgimnázium és Kollégium minősített kutatótanára (képünkön) és Bíró József író, vizuális költő, performanszművész.

Szkárosi Endre Zalaegerszegen a Club PopUp Undergroundban lépett fel vegyes költészeti estjével március 21-én, a helyi Szépirok Kör rendezvényén. Az est moderátora Tóth Imre volt.

Vállajon április 24-én emléktáblát lepleztek le Papp Tibor, a tavaly elhunyt író, költő, műfordító és lapszerkesztő, a helység díszpolgára emlékére. Az emléktáblát a Magyar Írószövetség és a községi önkormányzat állíttatta.

MUNKATÁRSAINK

d'BARROS, TCHELLO

Brazil vizuális költő, képzőművész és kurátor. Hat önálló kötete jelent meg, 60 szöveget publikált különféle könyvekben világszerte.

BOHÁR ANDRÁS

Budapest, 1961-2006. Filozófus, esztéta, vizuális művész. A Budapesti Tanítóképző Főiskolán tanítói oklevelet (1982), az ELTE BTK filozófia szakán tanári oklevelet (1989), PhD-fokozatot szerzett (2001); habilitált (2004). A Törökbálinti Kísérleti Iskola kutató-fejlesztő tanára (1989-1990), a Jászberényi Tanítóképző Főiskola filozófiaoktatója (1991). Az MTA Politikai Tudományok Intézete és az ELTE Szociológiai Intézete külső munkatársa (1991-1996). A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE), illetve a Pécsi Tudományegyetem Filozófia Tanszék egyetemi adjunktusa (1996-2003), a Kaposvári Egyetem Filozófia Tanszék egyetemi docense (2003-2006). A Veszprémi Egyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola és a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar DLA-képzésének tanára (2005-2006).

HAKLIK NORBERT

A Google Translate 2006-ban született az Egyesült Államokban, a Kalifornia állambeli Mountain View-ban. Több mint 100 nyelvről fordít. Haklik Norbert (Brünn, Csehország) író, kritikus. 1976-ban született Ózdon. Legutóbbi kötete: *Tom Hanks a vizek felett* (2017).

HORVÁTH ÉVA

1984-ben született Nagykanizsán. Költő, Budapesten él; az ELTE magyar szakos hallgatója, a Bolyai Önképző Műhely tagja.

KABDEBŐ LÓRÁNT

Budapesten született 1936. augusztus 9-én; irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, Szabó Lőrinc monográfusa. Számos önálló kötet és monográfia szerzője, Szabó Lőrinc-életműkiadások gondozója, a Pécsi és a Miskolci Egyetem tudományszervező egyénisége. 2012-ben József Attila-díjat kapott.

G. KOMORÓCZY EMŐKE

Irodalomtörténész, az ELTE nyugalmazott főiskolai tanára. Kutatási területe Kassák Lajos művészete, írói tevékenysége, valamint a Magyar Műhely alkotókörnek munkássága.

LADIK KATALIN

Újvidéken született 1942-ben; (hang)költő, színésznő. 1961-től 1963-ig az újvidéki Közgazdasági Főiskola hallgatója volt, majd 1964-től 1966-ig az újvidéki színház drámai stúdiójában tanult. 1961-1963 között banktisztviselő, 1962-ben kezdte költői tevékenységét. 1963-tól 1977-ig az Újvidéki Rádió munkatársa, 1977-1992 között az Újvidéki Színház színésze volt, játszott tévé- és film-főszerepeket is. 1993 és 1994 között az Élet és Irodalom, majd 1994-től 1999-ig a Cigányfúró versrovatának vezetője volt. 1993 és 1998 között a HangÁr hang- és színházi oktatási központ tanára. 13. javarészt költészeti kötete jelent meg.

MAGÉN ISTVÁN

1950-ben született Budapesten. Ismert képzőművész, rendszeres publicisztikai tevékenysége mellett elbeszéléseket publikál, könyveket illusztrál. *Isten a fegyvergolyóban* című regényét 2014-ben adta ki a Pont Kiadó.

MARTON LÁSZLÓ TÁVOLODÓ

1956-ban született; költő, író, újságíró. A Magyar Narancs zenei újságírója, a Sziget Fesztivál Világzenei Nagyszínpadának művészeti vezetője, az MR2 - Petőfi Rádió Passzport című műsorának szerkesztő-műsorvezetője, a Média tudományi Szakközépiskola tanára. Zenei és szépirodalmi művek szerzője. 2006-ban a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével tüntették ki.

MÁNYOKI ENDRE

1954-ben született Budapesten; tanár, író, újságíró, kritikus, szerkesztő. Többek között a Kortárs Kiadó vezetője, az Irodalmi Jelen szerkesztője, a Magyar Távirati Iroda projektigazgatója, a Magyar Nemzet rovatszerkesztője és a Magyar Televízió szerkesztője volt. Több kötet szerzője.

NAGY ZOPÁN

1973-ban született Gyomán, fotóművészként végzett Budapesten. Több műfajban folytat irodalmi tevékenységet. Számos önálló kiállítása volt, többek között Budapesten, Párizsban, Neubrandenburgban. Legutóbbi, fotográfiáit tartalmazó kötetét kiadónk jelentette meg *Duplex* címmel.

NÉMETH PÉTER MIKOLA

1953-ban született Diósgyőrben. Költő, művészi esszéista, szerkesztő és rendező. Az ELTE BTK filozófia szakán szerzett tanári diplomát 1991-ben. 1983–1995 között a váci Fiesta Színház művészeti vezetője; 1990–1994-ig a Katedrális című folyóirat alapító főszerkesztője; 1989–2001-ig az Expanzió nemzetközi performanszfesztiválok társszervezője; 2002-től napjainkig az Ekszpanzió Nemzetközi Kortársművészeti Társulás alkotó-rendezője. Hét kötete közül kiemelkedik a Napkút és a Magyar Műhely kiadók gondozásában, 2008-ban megjelent *VisszaSejtesít* című válogatott és új verseinek, irodalmi performanszainak, vizuális költeményeinek kiadása, valamint 2018-ban a Hungarovox Kiadónál megjelent *Személyesség a személytelenségben – Párbeszélgetéseim könyve* (1992–2017) című műve.

PAPP TIBOR

1936-ban született Tokajban, elhunyt 2018-ban Budapesten. Író, költő, tipográfus. 1957 óta Nyugaton, Párizsban és Budapesten élt. A Magyar Műhely egyik alapító szerkesztője. 1985-től a Polyphonix nemzetközi modern költői fesztivál alelnöke; az Alire című, számítógépen működő irodalmi folyóirat szerkesztője. Költői performanszok, képversek szerzője.

STRIKER SÁNDOR

1953-ban született, egyetemi docens, irodalomtörténész, művelődéskutató. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karának Neveléstudományi Intézetében az Andragógia és Művelődéstudományi Tanszék tanszékvezetője. Az ELTE magyar-népművelés-filozófia szakain végzett, általános és középiskolában tanít, majd a Közművelődési Információs Központ és az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa. MTA-Soros-ösztöndíjas, a Holland Királyi Akadémia rezidens kutatója (1989–1990). A kulturális szaktárcánál 1991-től az új kul-

turális törvény kidolgozásának felelőse, közművelődési főosztályvezető. A londoni Magyar Kulturális Központ alapító igazgatója, kulturális diplomata. Irodalomtörténetből szerezte PhD-fokozatát (1997), a Magyar Iparművészeti Egyetem oktatója, a Német Népfőiskolai Társaság magyar irodája által kiadott felnőttképzési szakkönyvsorozat szerkesztőségi bizottságának tagja. Kultúraelméleti és nemzetközi felnőttképzési tárgyakat oktat magyar és angol nyelven az ELTE BA, MA és doktori képzésében.

SZAKOLCZAY LAJOS

Nagykanizsán született 1941-ben; irodalomtörténész, irodalom- és művészetkritikus, szerkesztő. Számos (például Csoóri Sándor, József Attila, Bartók Béla) versantológia szerkesztője. Fő kutatási területe a határon túli magyar irodalom és művészet. 2016-ban Széchenyi-díjban részesült.

SZOMBATHY BÁLINT

1969-ben a szabadkai Bosch+Bosch Csoport alapító tagja. 1971–1972 és 1985–1991 között az újvidéki Új Symposion című folyóirat grafikai, illetve művészeti szerkesztője. 1989-től a Magyar Műhely című folyóirat főszerkesztője; 2003-tól szerkesztője, 2011 óta felelős szerkesztője. A Magyar Műhely Pixel-könyvek című sorozatának szerkesztője (2004–), az azonos nevű galéria kurátora. 1993-tól tagja a Magyar Írószövetségnek. A Magyar Elektrográfiai Társaság alapító tagja (2001).

SZULA ZSUZSANNA

1985-ben született. 2008-ban végzett az Eszterházy Károly Főiskola rajz és vizuális kommunikáció tanári szakán. A százhalombattai Alapfokú Művészeti Iskolában oktat, a László Bandy vezette csoportokat vette át. Tagja a SzubReál Alkotócsoporthoz.

TÓTHÁRPÁD FERENC

Szombathelyen született 1958-ban. Író, költő, szerkesztő. Tanulmányait a vasi megyeszékhelyen (BDF, PTE), valamint Pécsen végezte. Felnőtteknek szánt versei legutóbb *A végtelen fragmentuma* (2018), gyerekeknek szóló írásai pedig *Dózsöl az égen a hold* (2017) című kötetekben jelentek meg. Számos helytörténeti munkájával is találkozhat az olvasó.

magyar
műhely

MAGYAR MŰHELY művészeti folyóirat | Ötvenhetedik évfolyam | 187. szám - 2019/1

Felelős szerkesztő: Szombati Bálint

Főszerkesztő: L. Simon László

Szerkesztők: Juhász R. József, Székelyi Endre

Alapító szerkesztők: Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor

A borító 1. oldalán: Szathmári Botond – Szécsi András: *Titanic*. Performansz, Ekszpanzió XXII., Visegrád, 2010. (Fotó: Németh Péter)

A borító 4. oldalán Fenyvesi Ottó kollázsa látható.

Tördelés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Nyomdai munkák: *mondAe Kft.*, www.mondat.hu

Cím/Address: H-1463 Budapest, Pf.: 823, Hungary | Tel./fax: +36-1-321-4757

Kiadja a Magyar Műhely Alapítvány | 1072 Budapest, Akácfa utca 20.

Felelős kiadó: Szombati Bálint

Adószám: 18073946-1-42 | Számlaszám: 10102086-09742602-00000000 | ISSN 0025-0201

Előfizetési díj: 3000 forint/év

Egy szám bolti ára: 800 Ft

HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

Nyár a Kastélyban

A kápolnásnyéki Halász-kastély programjai

2019. JÚNIUS 5. – 18.00

A hetedik te magad légy!

Molnár Andrea tréner rendhagyó utazásra hívja hallgatóságát „*a művészet lelke, a lélek művészete*” gondolat köré font előadássorozata keretében.

2019. JÚNIUS 8. – 11.00

Levendula-nap

Családi virágnap a nyíló levendula jegyében a kastélyparkban a Levendula Játsszóházzal. Lehet alkotni levendulából (illatpárna, illatszák, virágkötészet), lehet levendulát inni (levendulaszörp), levendulát enni (levendulás keksz), és szinte bármi megtörténhet levendulával és levendulából ezen a szép, levendulás napon...

2019. JÚNIUS 19. – 18.00

A hetedik te magad légy!

Molnár Andrea tréner rendhagyó utazásra hívja hallgatóságát „*a művészet lelke, a lélek művészete*” gondolat köré font előadássorozata keretében.

2019. JÚNIUS 22. – 20.00

KastélyKoncert és Rendhagyó

Tárlatvezetés a Múzeumok Éjszakáján

Kis Esti Zene a Savaria Barokk Zenekarral

Vivaldi, Händel, Purcell és Mozart művei csendülnek fel.

Közreműködik:

Jónás Krisztina – szoprán, **Kállay Katalin** – furulya

Győri István – lant, Művészeti vezető: **Németh Pál**

A koncertet követően rendhagyó tárlatvezetés

Marosvölgyi Gábor művészettörténésszel

a Kép-történetek című kiállításunkban.

2019. JÚLIUS 5. – 20.00

KÉPMÁS-EST a Halász-kastélyban

Zenegyerek

Az est vendége **Miklósa Erika** operaénekesnő, aki fiatal tehetségekkel zenél ezen az estén.

A beszélgetést **Szám Kati**, a Képmás főszerkesztője vezeti. Hogyan szeretted meg gyerekeinkkel a zenét, hogy az erőforrássá válhasson az életükben?

Mit tegyünk, hogy a zenélés öröm maradjon, és hogyan egyengessük útjukat, ha átlagon fölüli tehetséget kaptak? Hogy látja mindezt

Miklósa Erika – az előadóművész, a tehetségkutató zsűritagja és az anya?

2019. JÚLIUS 6. – 20.00

KastélyKoncert

A virágnak megtiltani nem lehet...

Sebestyén Márta és **Andrejszki Judit**

népzenei és régizenei koncertje.

2019. JÚLIUS 13. – 17.00

Kiállítás megnyitó

A 19. század magyar festészete a **Kovács Gábor** gyűjteményben.

2019. JÚLIUS 20. – 20.00

KastélyKoncert

Sárik Péter Trió – BARTÓK

„Talán egyik zeneszerző sem volt akkora hatással a mai jazzre, mint Bartók. Azzal a céllal készítettük ezt az anyagot, hogy feldolgozásaink által azokkal is megszerettedsük Bartók zenéjét, akik eddig idegenkedtek tőle.” **Sárik Péter**

HALÁSZ-KASTÉLY

2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10. | +36 21 292 0471 | info@halaszkastely.hu | www.halaszkastely.hu

**Gyerek-, ifjúsági és családi előadások
minden mennyiségben!**

A színház itt kezdődik...

BREEZE IPASNU
SCHWARZ. BREIT. STARK.

FROM VIETNAM Prometni

NACH DEM GEISELDRAMA Tökéletes
fingertips MAL... KEIN ALCANTARA.

MEMORY LANES
Ein Zauber ■ BLIND MAN'S ZOO
Umhüllt Ihren Körper хотелось бы, чтобы Вы при этом хоро

gt hat unbeatable Smart. Very smart.

ER ON OSCAR MAYER. Lebensversicherung
billiger durch Direkt-Abschluß.
The New Rules of Engagement

HI GRAĐANSKI RAT

je znamo kada Вы опять поедете домой, но нам

USIC Raffinesse und Vielfalt
information ISPOVESTI

HE WIND FINDS
IS SMALL SHAPE
ARD TO RESIST.

IIĆEN ZBOG Digital VCR

LANJA
dvesével SRPSKIH
Eteleme a háború, a gyilkolás, a rablás.
Meggyűzöttes nélkül, hűdégyerőm teszi. Egy gyűrdert
gondokodás nélkül fenégre állózata újat.
Képle az aranyfogakat. Közben Hé, ettől még
kannatennék. An csak megy előre, ő és fosztogat.
Arzakat gyűj össze - aranyban.

RMITAGE & ALAIN

listeriozna TUROW

ß am Genuß. SZÜRKE ZA
лядел PRICE TROIICE

NEXT besni
MANGEL

WEISEN MIROTVORACA SELOM HARA AUS
CRNA MAGIJA

COMPPELLING CASES KONGO. m
OČNI TIMOR ALCANTARA WITH

Vertical column of scattered letters and symbols: O, E, U, S, I, A, N, h, a, d, e, z.

